

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Ανιχνεύοντας το μαγικό φαντασιακό στην Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη:

Η Δαιμονομανία του Jean Bodin (1580).

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ (Α.Μ: 1115024)

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΑΝΔΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΛΕΤΗ

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΡΙΚΑ ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας «Ανιχνεύοντας το μαγικό φαντασιακό στην Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη: *Η Δαιμονομανία* του Jean Bodin (1580)» θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους εκείνους, οι οποίοι περισσότερο από τον καθένα με ώθησαν στην αποπεράτωση του παρόντος εγχειρήματος και μου προσέφεραν ουσιαστική αρωγή. Οι άνθρωποι εκείνοι είναι η οικογένειά μου, οι φίλοι μου, καθώς και η κυρία Ανδρονίκη Διαλέτη, Επίκουρη Καθηγήτρια Ευρωπαϊκής Ιστορίας του τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και επιβλέπουσα καθηγήτρια της πτυχιακής εργασίας, η οποία μερίμνησε μέσω του ζήλου της για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω και την κυρία Εριέττα-Ρίκα Μπενβενίστε, Καθηγήτρια Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, για τη συμβολή της ως δεύτερη επιβλέπουσα καθηγήτρια στην εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας.

ΝΙΚΟΣ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πτυχιακή εργασία «Ανιχνεύοντας το μαγικό φαντασιακό στην Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη: *Η Δαιμονομανία* του Jean Bodin (1580)» πραγματεύεται το έργο του Γάλλου νομικού και λόγιου, Jean Bodin, και παρουσιάζει ενδελεχώς διαφορετικές πτυχές των αντιλήψεων των προνεωτερικών κοινωνιών σχετικά με τις μυστικιστικές-ανορθολογικές, σκοτεινές δυνάμεις και την επιτέλεση των μαγικών πρακτικών. Στην εργασία γίνεται μνεία στο περιεχόμενο, τη σημασία και την ερμηνεία των θέσεων του δαιμονολογικού εγχειριδίου *Δαιμονομανία* και μέσα από το ευρύτερο πλαίσιο της δαιμονικής γραμματείας, η οποία διαμόρφωσε τις αντιλήψεις για τη φύση της μαγείας και τους ανθρώπους που αναμείχθηκαν με τις σκοτεινές τέχνες, όπως το έργο των Heinrich Kramer και Jacob Sprenger *Malleus Maleficarum* (1486), ο αναγνώστης θα κατανοήσει με μεγαλύτερη ευκολία το μαγικό φαντασιακό της Πρώιμης Νεότερης περιόδου.

Τέλος, η πλαισίωση της εργασίας με δευτερεύουσα βιβλιογραφία, διαμορφώνει μία ολοκληρωμένη εικόνα του τρόπου σκέψης των ανθρώπων της προνεωτερικής εποχής αναφορικά με το ζήτημα της μαγείας, διότι εκφάνσεις όπως οι νυχτερινές συναθροίσεις των μαγισσών-μάγων (Sabbaths), τα σεξουαλικά όργια και οι δαιμονικές δραστηριότητες στις συναντήσεις εκείνες, καθώς και ο κανιβαλισμός, για τον οποίο κατηγορήθηκαν οι μάγισσες-μάγοι, παρέχουν πληθώρα πληροφοριών για το μαγικό φαντασιακό. Βέβαια δεν πρέπει να παραληφθεί το γεγονός, ότι οι γυναίκες κυρίως και οι ετερόδοξες, μη χριστιανικές ομάδες, όπως οι Εβραίοι, καθώς και οι αιρετικοί και αργότερα οι ετερόδοξοι -προτεστάντες και καθολικοί-, βρέθηκαν στο στόχαστρο των κατηγοριών για επιτέλεση μαγικών πρακτικών, λόγω της διαφορετικότητάς τους, μία διαφορετικότητα που ορισμένες φορές μπορούσε να λάβει, στο χριστιανικό φαντασιακό, και μία άλλη μορφή όχι ανθρώπου, αλλά άγριου κτήνους.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Jean Bodin, Πρώιμη Νεότερη περίοδος, Διάβολος, μαγεία, κανιβαλισμός, σεξουαλικότητα, δαιμονικές μεταμορφώσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΟΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες.

Περίληψη-Λέξεις-κλειδιά.

Πίνακας περιεχομένων.

Πρόλογος.

Εισαγωγή.

Ενότητα 1η: Γυναικεία παραβατικότητα: κατασκευάζοντας τη γυναίκα-μάγισσα.

Ενότητα 2η: Νυχτερινές συναθροίσεις (Sabbaths).

Ενότητα 3η: Δαιμονική σεξουαλικότητα.

Ενότητα 4η: Κανιβαλισμός.

Ενότητα 5η: Υβριδικότητα-Δαιμονικές μεταμορφώσεις .

Επίλογος.

Βιβλιογραφία.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία «Ανιχνεύοντας το μαγικό φαντασιακό στην Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη: *Η Δαιμονομανία του Jean Bodin (1580)*» αποτελεί μία συμπυκνωμένη παρουσίαση των αντιλήψεων των προνεωτερικών κοινωνιών αναφορικά με την επιτέλεση των μαγικών πρακτικών και παρέχει ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών σχετικά με τη δυναμική που κατείχαν οι αντιλήψεις περί μαγικού στις εκάστοτε κοινότητες, το περιεχόμενο των υποτιθέμενων μαγικών πρακτικών, τις καταβολές των αντιλήψεων περί μαγείας, καθώς και σχετικά με το ποιες κοινωνικές ομάδες βρέθηκαν στο στόχαστρο των κατηγοριών για ανάμειξη σε μαγικές πρακτικές.

Για την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας χρησιμοποιήθηκε το δαιμονολογικό εγχειρίδιο του Jean Bodin *Δαιμονομανία* και με γνώμονα το έργο του Bodin αναλύθηκαν οι αντιλήψεις των λογίων της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, αντιλήψεις που επηρέασαν τον τρόπο σκέψης και των προνεωτερικών κοινωνιών εν γένει. Εξάλλου, τα δαιμονολογικά εγχειρίδια στις περιόδους που μελετήσαμε, δηλαδή από τον 15ο έως και τον 18ο αιώνα, αποτέλεσαν τις κύριες πηγές επιστημονικής έρευνας των ιστορικών, προκειμένου να ανιχνεύσουν τις αντιλήψεις, όπως αποτυπώθηκαν στα έργα των διανοούμενων της εποχής, αναφορικά με τις μαγικές πρακτικές και τους ανθρώπους, οι οποίοι εντρύφησαν-ακολούθησαν τις απόκρυφες, ανορθολογικές τέχνες.

Τέλος, σκοπός της εργασίας ήταν η παρουσίαση ορισμένων πτυχών του έργου του Jean Bodin σε διαπλοκή με την πρόσφατη βιβλιογραφία σχετικά με τη μαγεία κατά την Πρώιμη Νεότερη εποχή. Επίσης, ένα από τα πρώτα και κυριότερα δαιμονολογικά εγχειρίδια των γερμανών Heinrich Kramer και Jacob Sprenger *Malleus Maleficarum* (1486) χρησιμοποιήθηκε για την αποσαφήνιση των απόψεων του Jean Bodin και την περαιτέρω στελέχωση των πληροφοριών της πτυχιακής εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το έργο του γάλλου νομικού Jean Bodin *De la démonomanie des sorciers* ή *Δαιμονομανία*¹, όπως συναντάται στο σύγγραμμα της Olwen Hufton *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη (1500-1800)*, εκδόθηκε το 1580 και σε σύντομο χρονικό διάστημα κατέκτησε τις έντυπες αγορές και απέκτησε μεγάλη εμπορική επιτυχία. Το ίδιο το έργο, επανεκδόθηκε 23 φορές τουλάχιστον και μεταφράστηκε από την αρχική του γλώσσα, τα Γαλλικά, στα Γερμανικά, τα Ιταλικά, τα Λατινικά και τα Αγγλικά, όπως και η σύγχρονη έκδοση από τον Randy A. Scott του 2001, η οποία χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας. Μάλιστα, το εγχειρίδιο του Jean Bodin αποτέλεσε για τα δεδομένα της εποχής, το έργο, το οποίο γνώρισε τις περισσότερες εκδόσεις πάνω στο ζήτημα και τη συζήτηση για τα δαιμονικά στοιχεία και τις μάγισσες.

Ο Jean Bodin γεννήθηκε το 1529/30 και υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους και πολυγραφότατους Γάλλους λόγιους κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα. Τα έργα του πραγματεύονται μία ποικιλία θεμάτων, όπως η ιστορία, η πολιτική, η οικονομία, η θρησκεία και προσελκύουν το ενδιαφέρον των σύγχρονων μελετητών-ερευνητών, καθώς συνέδρια με συμμετέχοντες επιστήμονες από όλη την υφήλιο, διοργανώνονται, προκειμένου να εντυφύσουν στις ιδέες και απόψεις του Jean Bodin. Ο Γάλλος συγγραφέας βέβαια στόχευε, σε μία σταδιοδρομία στον δημόσιο τομέα, καθώς όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, σπούδασε νομικά, συνθήκη που δεν ευδοκίμησε παρόλο που, ως συγγραφέας γνώρισε μεγάλη επιτυχία. Ο ίδιος, καταγόταν από το Angers και μεγάλωσε σε μία εύπορη αστική οικογένεια και σε μικρή ηλικία συνδέθηκε με το θρησκευτικό τάγμα των Καρμηλιτών (Carmelites). Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο τάγμα ο Jean Bodin ασχολήθηκε ενδελεχώς με τη μελέτη φιλοσοφικών, ελληνικών και ιουδαϊκών κειμένων μέχρι και το 1550, χρονολογία κατά την οποία πιθανότερα αποφάσισε να εγκαταλείψει το τάγμα.²

Έπειτα, σπούδασε νομικά στην Τουλούζη και στο Παρίσι το 1562, μία χρονολογία ορόσημο, διότι τότε σημειώθηκαν οι πρώτες θρησκευτικές διαμάχες στη

¹ O. Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη (1500-1800)*, Αθήνα: ΝΕΦΕΛΗ, 2003, σ. 400.

² J. L. Pearl, "Introduction", στο Bodin, *On the Demon-Mania of Witches*, Toronto: Center of Reformation and Renaissance Studies, 2001, σ. 9-10.

Γαλλία, οι οποίες θα αποκτήσουν χαρακτήρα εμφύλιας σύγκρουσης. Ο Jean Bodin ήταν καθολικός στο θρήσκευμα, ωστόσο οι ένθερμοι υποστηρικτές του δόγματος αμφισβητούσαν την πίστη του στην Εκκλησία. Μάλιστα, όσο οι εχθροπραξίες συνεχίζονταν στο πλαίσιο της θρησκευτικής διαμάχης, ο Bodin ανέπτυξε αισθήματα εμπάθειας για τον καλβινισμό (Calvinism), καθώς θεωρούσε υπαίτιο τον τρόπο λειτουργίας αυτού του δόγματος για τη δυσμενή κατάσταση στη Γαλλία.³

Καθώς οι εξελίξεις στη Γαλλία έτρεχαν, οι πολιτικές απόψεις του Jean Bodin μετατοπίστηκαν και πλέον απηχούσαν μία ιδεολογία του Κέντρου (Politique). Οι υποστηρικτές της ιδεολογίας αυτής θεωρούσαν ότι η διχόνοια και οι πράξεις βίας ήταν καταστροφικές για τη Γαλλία και ως πανάκεια για την αποκατάσταση της ευταξίας πρότειναν την εδραίωση μίας ισχυρής μοναρχίας. Βέβαια, όσοι αποστρέφονταν την ιδεολογία των Politique, θεωρήθηκαν από τους ίδιους προδότες, διότι προσπαθούσαν να ανατρέψουν το πολίτευμα και δεν αποζητούσαν τη συνοχή του κοινωνικού ιστού.

Ο συγγραφέας μάλιστα, μέσα από τα έργα του χαίρει εκτίμησης για την ανοχή του στα διάφορα δόγματα που κατακλύζουν την καθημερινότητά του, ωστόσο πολύ μελετητές του συγγέουν αυτές τις ρηξικέλευθες, λογικές, πολιτικές απόψεις του Jean Bodin και τη θρησκευτική «ανοχή» του με τις προκαταλήψεις του, απόψεις τις οποίες παρουσίασε εκτενώς στο έργο του *Δαιμονομανία*. Εξάλλου, πολλοί ερευνητές θεωρούν το έργο αυτό μία εκτροπή και συνήθως το παραβλέπουν, διότι εισαγάγουν σύγχρονες μεθόδους σκέψης του 19ου και 20ου αιώνα σε έναν λόγιο της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, όπως ο Jean Bodin, και η πραγματικότητα αυτή δημιουργεί μία αναντιστοιχία αναφορικά με τις πεποιθήσεις του Γάλλου νομικού. Ο Bodin, σε όλα του τα έργα κύριο μέλημα είχε την υπεράσπιση και τη δοξασία του μεγαλείου του Θεού, επεξηγώντας σε ένα από τα σημαντικότερα συγγράμματά του το *Colloquium* ότι δεν τον απασχολούν οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις θρησκείες του κόσμου, από τη στιγμή όμως που τιμούν το όνομα του Θεού και ακολουθούν πιστά τους νόμους Του. Ο ίδιος ο λόγιος, διέθετε μία προσωπική, πνευματική σχέση με τον Θεό, η οποία δε μεταφράστηκε απαραίτητα σε πίστη και αφοσίωση σε κάποια εκκλησία. Ο Bodin, πίστευε στην ύπαρξη των αγγέλων και των δαιμόνων, οι οποίοι υπηρετούσαν ως διαμεσολαβητές μεταξύ του Θεού και των ανθρώπων, με τους τελευταίους να διαθέτουν το δώρο της ελεύθερης βούλησης να επιλέξουν ανάμεσα σε τί είναι ενάρετο και τί επονείδιστο. Επομένως, ο αθεϊσμός και ο

³ Στο ίδιο, σ. 10.

δαιμονισμός για τον Bodin, όπως και για τους λόγιους της Πρώιμης Νεότερης εποχής, δεν αποτελούσαν αξιολογούμενες θρησκείες, αλλά απεχθή εγκλήματα κατά του Θεού και όπως ακριβώς τιμωρούνταν οι κοινοί εγκληματίες και οι προδότες, έτσι και οι άνθρωποι όταν διέπρατταν αυτές τις παραβάσεις θα έπρεπε να υποστούν σοβαρές κυρώσεις και ποινές.⁴

Ο Γάλλος νομικός μάλιστα, συχνά παρουσιάζοταν σε μονάρχες και κυρίως δικαστές νουθετώντας τους να ασκούν την εξουσία τους με τον ορθό για εκείνον τρόπο, διότι όπως γίνεται αντιληπτό, για την αστάθεια και την κρίση στη Γαλλία ο Bodin κατηγορούσε ανοιχτά τους βασιλείς και τους δικαστές, οι οποίοι αδυνατούσαν να εφαρμόσουν τον νόμο του Θεού, με αποτέλεσμα τις εμφύλιες συγκρούσεις.

Αναλυτικότερα, οι προτεσταντικές ιδέες παρεισέφρησαν στη Γαλλία ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1530, σε μία περίοδο πολιτικής αστάθειας και κοινωνικής αναταραχής και ο γαλλικός προτεσταντισμός εμπνεύστηκε από τη χαρισματική φυσιογνωμία του Ιωάννη Καλβίνου. Μετά το 1535, οι βασιλείς αντιμετώπισαν με άτεγκτο τρόπο τον προτεσταντισμό, καθώς προσπάθησαν να τον καταστείλουν ως αίρεση και πράγματι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα οι ιδέες του δόγματος διαχέονταν με μυστικότητα.

Το 1559, ο βασιλιάς Ερρίκος Β' απεβίωσε αφήνοντας ένα πολιτικό κενό στην εξουσία της Γαλλίας. Ωστόσο, η γυναίκα του η Αικατερίνη των Μεδίκων, μία προσωπικότητα προνοητική και οξυδερκής και καθόλου αρεστή στους κύκλους της γαλλικής αριστοκρατίας, προκειμένου να προστατέψει τους νεαρούς υιούς της και να διατηρήσει την παραμονή τους στον θρόνο, σύναψε πολιτικές συμμαχίες άλλοτε με τις πολιτειακές και άλλοτε με τις θρησκευτικές δυνάμεις, ώστε να αποφύγει την ισχυροποίηση των εκπροσώπων της πολιτικής και της θρησκευτικής ηγεσίας της Γαλλίας.⁵ Μάλιστα, οι Γάλλοι προτεστάντες (Ουγενότοι) και οι καθολικοί, οι οποίοι τους αντιμάχονταν, εκτός από τα θρησκευτικά κηρύγματα και τη διδασκαλία των κειμένων τους, έκαναν εκτενώς χρήση βίας, διότι οι αντίστοιχες παρατάξεις διέπονταν από την αντίληψη ότι η συμβίωση με ετερόδοξα στοιχεία ήταν ειδικής και θα επέσυρε τη θεική τιμωρία.⁶ Μέσα στο πνεύμα αυτό οι εχθροπραξίες ανάμεσα στις παρατάξεις εξελίχθηκαν ραγδαία, όταν το 1562 στρατιωτικές δυνάμεις του ένθερμου υπερασπιστή του

⁴ Στο ίδιο, σ. 10-12.

⁵ Στο ίδιο, σ. 12-13.

⁶ M. E. Wiesner-Hanks, *Πρώιμη νεότερη Ευρώπη*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, σ. 206.

καθολικισμού δούκα Francis του Guise έπνιξαν στο αίμα έναν εκκλησιασμό προτεσταντών στο Vassy της Γαλλίας κατά τη διάρκεια της κυριακάτικης λειτουργίας τους. Ο ίδιος ο δούκας, θα δολοφονηθεί ένα χρόνο αργότερα σε ενέδρα προτεσταντών.

Καθώς όμως οι στρατιωτικές συγκρούσεις του θρησκευτικού αυτού εμφυλίου πολέμου είχαν σποραδικό χαρακτήρα, η θρησκευτική προπαγάνδα και η υιοθέτηση μισαλλόδοξων πρακτικών στις τάξεις της γαλλικής πολιτικής ηγεσίας συνδιαλέγονταν απρόσκοπτα. Η κάθε θρησκευτική παράταξη μάλιστα κατηγορούσε το αντίπαλο δέος, ότι βρισκόταν σε συνεργασία με το Διάβολο, εκπονώντας κάθε ανοσιούργημα εναντίον της Γαλλίας, του Θεού και της εκάστοτε εκκλησίας.⁷ Βέβαια, το 1572 η βασιλική κυβέρνηση προέβη, όπως φάνηκε, σε μία συμφιλιωτική κίνηση για ανακωχή μεταξύ των δύο θρησκευτικών παρατάξεων, καθώς προσκάλεσε τους ηγέτες των δύο πλευρών στο Παρίσι για τους γαμήλιους εορτασμούς ανάμεσα στον προτεστάντη πρίγκιπα Ερρίκο της Ναβάρρας και της αδελφής του μονάρχη. Ωστόσο, στις 24 Αυγούστου, την ημέρα εορτής του Αγίου Βαρθολομαίου, η πλειονότητα των προτεσταντών προσκεκλημένων δολοφονήθηκαν, ύστερα από διαταγή του βασιλικού συμβουλίου, ενώ χιλιάδες άλλοι θανατώθηκαν εν ψυχρώ από το οργισμένο πλήθος. Μετά το Παρίσι, οι εχθροπραξίες και οι δολοφονίες προτεσταντών διοχετεύθηκαν και σε άλλες πόλεις της Γαλλίας, όπου επίσης χιλιάδες έχασαν τη ζωή τους από το οργανωμένο ανθρωποκυνηγητό των τοπικών αρχών.⁸

Εικόνα 1. Η σφαγή της 24ης Αυγούστου 1572, η οποία έμεινε γνωστή και ως η Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου. Πίνακας του François Dubois, 1572-1584.

⁷ Pearl, “Introduction”, στο Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 13.

⁸ Wiesner-Hanks, *Πρώιμη νεότερη Ευρώπη*, σ. 206.

Το σχέδιο της γαλλικής βασιλείας για την παγίωση της ανακωχής ανάμεσα στις δύο παρατάξεις δεν ευδοκίμησε, όπως γίνεται αντιληπτό. Η σφαγή της 24ης Αυγούστου 1572, αποτέλεσε ορόσημο και κορύφωση των θρησκευτικών πολέμων στη Γαλλία και έμεινε γνωστή ως η Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου. Μέσα λοιπόν σε αυτό το πλαίσιο των σφαγών, πολλοί προτεστάντες αναγκάστηκαν να απομακρυνθούν εσπευσμένα από τη Γαλλία, ενώ άλλοι κατέφυγαν στα όπλα και στη διατύπωση πολιτικών απόψεων, σύμφωνα με τις οποίες τα τυραννικά-βασιλικά καθεστώτα έχαναν την νομιμοποιητική βάση τους, όπως το έργο του Phillipe Duplessis de Mornay *Υπέρ της ελευθερίας κατά των τυράννων* (*Vindiciae contra Tyrannos*).⁹ Βέβαια, το 1598, όντως μία ανακωχή εγκαθιδρύθηκε μεταξύ των δύο παρατάξεων, καθώς θεσπίστηκε το Βασιλικό Διάταγμα της Νάντης, βάσει του οποίου ορίστηκε πως η επίσημη θρησκεία της Γαλλίας ήταν ο καθολικισμός, ωστόσο εκχωρούσε στους Ουγενότους το δικαίωμα να κατοικούν και να ασκούν χωρίς κάποια τροχοπέδη τα θρησκευτικά τους καθήκοντα σε συγκεκριμένες περιοχές, καθώς και να διαθέτουν τον έλεγχο εκατόν πενήντα οχυρωμένων πόλεων. Επιλογικά, το Διάταγμα της Νάντης, παρά το γεγονός ότι παρείχε περιορισμένες ελευθερίες στους Γάλλους προτεστάντες και ανακλήθηκε από τον Λουδοβίκο ΙΔ' το 1685, διασφάλισε μία μεγάλη περίοδο θρησκευτικής ειρήνης, η οποία δε φαλκιδεύτηκε.¹⁰

Οι διώξεις των μαγισσών κατά την Πρώιμη Νεότερη εποχή αντιμετωπίζονται από μία μεγάλη μερίδα των ερευνητών ως μία γενικευμένη, παγιωμένη πραγματικότητα, η οποία δε γνώρισε διακυμάνσεις. Συνήθως, σε μία επιστημονική γραμματεία, η οποία πραγματεύεται τις διώξεις των μαγισσών, χρησιμοποιούνται οι γενικοί όροι το «κυνήγι των μαγισσών» ή η «υστερία εναντίον των μαγισσών» του 15ου, 16ου ή 17ου αιώνα. Βέβαια, υπάρχουν ιδιαίτεροι λόγοι, για τους οποίους οι προαναφερθέντες όροι χρησιμοποιούνται συχνά. Συγκεκριμένα, οι εκάστοτε κοσμικές ή θρησκευτικές αρχές, οι οποίες εξαπέλυσαν διώξεις κατά των μαγισσών από την Ισπανία μέχρι τη Βαλτική και από τη Σκωτία μέχρι και την Τρανσυλβανία, ουσιαστικά ασπάστηκαν μία κοινή αντίληψη, η οποία ήθελε τις μάγισσες ως μία επικίνδυνη αίρεση που εξαπλώθηκε στην Ευρώπη συλλήβδην και εκφράστηκε έντονα από τους διανοούμενους της εποχής. Εξάλλου, το εγχείρημα των πολιτικών και των θρησκευτικών αρχών είχε ως βασικό στόχο την εξαφάνιση των μαγισσών και ως εκ τούτου διέθετε μία δυναμική, η οποία παρόλα αυτά διέφερε τοπικά και χρονικά. Ωστόσο, τα αίτια των διώξεων των μαγισσών,

⁹ Στο ίδιο, σ. 147, 206-207.

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 207.

οι κατηγορίες που επιβάλλονταν στις μάγισσες και οι μέθοδοι ανακάλυψης της «σκοτεινής-ανορθολογικής» τους ταυτότητας διέθεταν κοινά χαρακτηριστικά εν γένει. Επομένως, οι κρίσεις και οι αποφάσεις των λόγιων και της μορφωμένης εν πολλοίς ελίτ της Πρώιμης Νεότερης Ευρώπης είχαν ως συνέπεια τη διαμόρφωση ενός γενικευμένου φαντασιακού αναφορικά με τη μαγεία, το οποίο έλαβε τη μορφή άτεγκτου «κυνηγιού» εναντίον των κατηγορούμενων για μαγεία ανθρώπων. Το «κυνήγι των μαγισσών» ξεκίνησε τον 15ο αιώνα, εντάθηκε στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα και έφτασε στο απόγειο του το 1600 περίπου.¹¹

Αναλυτικότερα, από το 1450 έως το 1700 η ύπαρξη του μαγικού-ανορθολογικού στοιχείου αποτέλεσε μία κεντρική προβληματική για την καθημερινότητα των κατοίκων της Ευρώπης. Οι εκτάσεις, τις οποίες έπαιρνε κάθε φορά το ζήτημα της μαγείας, ήταν άμεσα εξαρτώμενες από τον τοπικό παράγοντα, παρόλα αυτά σε γενικά πλαίσια το πρόβλημα άγγιξε την κορύφωσή του με τη μορφή μίας γενικευμένης κρίσης από το 1550 έως το 1650 στη δυτική Ευρώπη. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι κατηγορούμενες για μαγεία γυναίκες υποβάλλονταν σε δίκες και μπορούσε να τους επιβληθεί ακόμη και η θανατική ποινή.¹² Εντούτοις, από τα τέλη του 17ου και κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα η γενικευμένη αυτή κρίση σταδιακά εξασθένησε.¹³

Συγκεκριμένα, η εξασθένηση των διώξεων των μαγισσών χαρακτηρίστηκε από ένα κλίμα αλλαγών αναφορικά με τις κατηγορίες των μαγισσών. Αναλυτικότερα, κατά τη διάρκεια της εκάστοτε δικαστικής διαμάχης οι κατηγορούμενοι για μαγεία στην πλειονότητά τους αθωνόνταν και οι νόμοι, οι οποίοι θέσπισαν τις διώξεις κατά τους προηγούμενους αιώνες, σταδιακά ανακλήθηκαν. Ωστόσο, μεμονωμένες κατηγορίες για μαγεία από άτομα της κοινότητας εναντίον γειτόνων τους εξακολουθούσαν να αποτελούν μία εχθρική πραγματικότητα για τους κατηγορούμενους, διότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι πράξεις αυτές έλαβαν και τη μορφή σωματικής κακοποίησης. Το πλαίσιο όμως των νόμων πλέον είχε αναμορφωθεί, και οι βιαιοπραγίες εναντίον ατόμων, τα οποία είχαν κατηγορηθεί για μαγεία, κρίθηκαν πλέον έκνομες και οι υπαίτιοι τέτοιων βίαιων επεισοδίων κινδύνευαν να διωχθούν οι ίδιοι. Το 1782 μάλιστα, αποτέλεσε μία χρονολογία ορόσημο, καθώς στην Ελβετία έλαβε χώρα η τελευταία εκτέλεση κατηγορούμενου για μαγεία και σταδιακά το περιεχόμενο των μαγικών πρακτικών, έτσι

¹¹ B. P. Levack, *The witch-hunt in early modern Europe*, Edinburgh: Routledge, 2006, σ. 175.

¹² Pearl, "Introduction", στο Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 14.

¹³ Levack, *The witch-hunt in early modern Europe*, σ. 175.

όπως είχε διαμορφωθεί κατά τον 16ο και 17ο αιώνα, στο πλαίσιο των δικαστικών αρμοδιοτήτων έπαυσε να αποτελεί αδίκημα-έγκλημα.¹⁴

Ωστόσο, πριν επέλθουν οι μεταρρυθμίσεις αναφορικά με την αντιμετώπιση των μαγικών πρακτικών από τα τέλη του 17ου αιώνα, για τους απλούς ανθρώπους της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, δηλαδή εκείνους «οι οποίοι ήταν στην πλειονότητά τους αγρότες, αναλφάβητοι, βασίζονταν στην προφορική κουλτούρα της περιόδου, η οποία μεταβαλλόταν με αργούς ρυθμούς και ήταν εμπλουτισμένη από μαγικές οντότητες και εξωπραγματικές δυνάμεις»¹⁵, ο κόσμος και η καθημερινότητα διέθεταν ένα ανορθολογικό πλαίσιο. Για τους ανθρώπους αυτούς κάθε λεπτομέρεια του περιβάλλοντος και του φυσικού τοπίου, ιδιαίτερα όταν παρουσίαζε ανωμαλίες, μπορούσε να αποτελέσει πηγή έμπνευσης για τη δημιουργία παραμυθιών και μαγικών γεγονότων. Εξάλλου, τα υλικά σκεύη από τις θρησκευτικές ιεροτελεστίες, όπως το καθαγιασμένο νερό ή η όστια των καθολικών, θεωρούνταν ότι διέπονταν από μαγικές ιδιότητες και χρησιμοποιούνταν από τους αγροτικούς πληθυσμούς ως φυλακτά-όπλα εναντίον των σκοτεινών δυνάμεων. Επιπλέον, οι άνθρωποι τις εποχής πίστευαν ότι με την απαγγελία απαγορευμένων-απόκρυφων λέξεων, αλλά και με την παρασκευή σατανικών συνταγών-φίλτρων, οι μάγισσες είχαν την ικανότητα να βλάπτουν ανθρώπους, αλλά και ζώα.¹⁶

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, ότι μέσα σε αυτό το πλαίσιο ορισμένοι εφάρμοσαν τέτοιες διαβολικές τακτικές, προκειμένου να προξενήσουν προβλήματα στους γείτονές τους ή ακόμη και να εκμεταλλευτούν τον περιπλανώμενο φόβο γύρω από τη μαγεία, ώστε να αποκτήσουν διάφορα προνόμια, τα οποία ενδεχομένως και να μην αποκτούσαν προηγουμένως. Σε γενικές γραμμές, οι μαγικές πρακτικές λειτούργησαν και σαν όπλο των αδύναμων εναντίον των ισχυρών, οι οποίοι έχοντας εξασφαλισμένα δικαστικά, πολιτικά και οικονομικά προνόμια, δε χρειάστηκε να καταφύγουν σε τέτοιου είδους μέσα. Οι άνθρωποι της ελίτ της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, αποτέλεσαν μία ξεχωριστή περίπτωση από τους αγροτικούς πληθυσμούς, διότι είχαν ήδη αναπτύξει από τον 14ο αιώνα μία ανώτερη κουλτούρα μόρφωσης, βασισμένη στα λατινικά και ελληνικά κλασικά κείμενα.¹⁷

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 253.

¹⁵ Pearl, "Introduction", στο Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 14.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 14-15.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 15.

Μάλιστα, καίριο ρόλο στη μόρφωση της ελίτ κατείχαν και οι μαγικές και μυστικιστικές φιλοσοφίες των αρχαίων συγγραφέων, οι οποίες βρέθηκαν στο προσκήνιο της αναγεννησιακής κουλτούρας. Η λογοτεχνία, η οποία σχετίζεται με τα ανορθολογικά στοιχεία, άνθισε κατά τον 16ο αιώνα, καθώς και η αστρολογία και η αλχημεία, επιστήμες οι οποίες προσέλκυαν τους ανθρώπους των προνεωτερικών κοινωνιών, ωστόσο κατά την Ύστερη Νεότερη περίοδο, εποχή δηλαδή επικράτησης του *ορθολογισμού*, εντάχθηκαν στη σφαίρα των ψευδό-επιστημών. Εξάλλου, η μορφωμένη ελίτ ανησυχούσε τόσο για τις μυστικιστικές, μαγικές πρακτικές, όσο και οι απλοί άνθρωποι, καθώς σε ορισμένες περιστάσεις απάγγελναν κατάρτες-ξόρκια, με τα οποία εξοικειώνονταν από την προφορική παράδοση, ενώ η ελίτ προσπάθησε να ελέγξει αυτές τις απόκρυφες, εγκόσμιες δυνάμεις σύμφωνα με τη σοφία των αρχαίων φιλοσόφων, τους οποίους μελετούσαν επιμελώς.¹⁸

Ο πιο γνωστός συγγραφέας μαγικών πραγματειών εκείνη την περίοδο ήταν ο Κορνήλιος Αγρίππας και το έργο του *Απόκρυφη Φιλοσοφία* (1531). Ο Αγρίππας βέβαια είχε ισχυριστεί, πως αποστρεφόταν τις μαγικές πρακτικές και τις αιρέσεις, ωστόσο στο σύγγραμμά του παρουσίασε μία πληθώρα αναφορών αναγεννησιακής μαγείας και μυστικών, τα οποία θα προσέφεραν αρωγή στον αναγνώστη αναφορικά με τη γνωριμία του με τις υψηλές διατάξεις του σύμπαντος. Ο Bodin συνήθως όταν αναφερόταν στον Αγρίππα, τον ονόμαζε «Μέγα Μάγο»¹⁹. Μάλιστα, στις τάξεις των ελίτ παρατηρήθηκε μία φρενίτιδα από αναφορές στον Διάβολο και σε σατανικές δυνάμεις κατά τον 14ο έως και τον 16ο αιώνα σε λογοτεχνικές πραγματείες και κυρίως δαιμονολογικά εγχειρίδια, γεγονός το οποίο αποδεικνύει ότι και η μορφωμένη ελίτ πρωτοστάτησε στη διαμόρφωση ενός φαντασιακού σχετικά με τη μαγεία και τις ανορθολογικές δυνάμεις²⁰, όπως σημειώθηκε προηγουμένως.

Με δεδομένα τα παραπάνω δεν εκπλήσσει το γεγονός, ότι αισθήματα φόβου διακατείχαν τους ανθρώπους της ελίτ όσον αφορά τις μάγισσες, ωστόσο ο εντοπισμός τους πάντοτε περιοριζόταν στις τάξεις των αγροτικών πληθυσμών και ουδέποτε στο κοντινό οικογενειακό και γειτονικό τους περιβάλλον. Απεναντίας, όταν οι χωρικοί κατήγγελλαν μία μάγισσα τους υποκινούσε το αίσθημα του φόβου και οι υποψίες ότι ένα μέλος της κοινότητας, το οποίο δεν τους ενέπνεε εμπιστοσύνη, είχε τη δυνατότητα να

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 15-16.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 16.

²⁰ Στο ίδιο, σ. 16.

προξενήσει συμφορές. Εξάλλου, οι διωγμοί των μαγισσών από τις μάζες είχαν ως απώτερο στόχο την αποτροπή των δεινών, τα οποία συνεπάγονταν με την ανακάλυψη μίας μάγισσας στην κοινότητα, και για τον λόγο αυτό κατέφευγαν στα δικαστήρια. Σε ορισμένες περιπτώσεις όμως, η αρνητική στάση των δικαστών να εκδικάσουν τις ανάλογες υποθέσεις λόγω ελλιπών ενοχοποιητικών στοιχείων ή εξαιτίας του μεγάλου όγκου των καταγγελιών και των υποθέσεων για μαγεία, εξέτεινε το γενικευμένο αίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας στους αγροτικούς πληθυσμούς και οι ίδιοι ένιωθαν ευάλωτοι στους κινδύνους. Τα ενοχοποιητικά στοιχεία, τα οποία κρίθηκαν ανίσχυρα από τα κατά τόπους δικαστήρια για τη διαμόρφωση κατηγορίας για μαγεία, ήταν στην ηπειρωτική Ευρώπη η οικειοθελής ομολογία της κατηγορούμενης μάγισσας, το συμβόλαιο με τον Διάβολο²¹, το οποίο αμφισβητήθηκε, και «η επιτέλεση κακόβουλων πράξεων» (maleficium) χωρίς την επίκληση του Διαβόλου.²²

Όπως έχει άλλωστε συχνά επισημανθεί, όταν μία γυναίκα έθετε τον εαυτό της στη διαδικασία να εκστομίσει κατάρες είχε ως απώτερο στόχο να εκπονήσει κάποια επιθυμία της, να εκφράσει θυμό για μία αρνητική συμπεριφορά και να προλάβει ενδεχομένως κάποια αντίποινα για μία έκνομη πράξη της, η οποία ανακαλύφθηκε. Υπό αυτή τη σκοπιά, οι κατάρες προσέδιδαν ισχύ σε μία ευάλωτη γυναίκα, διότι η κατάρα-ξόρκι ήταν τελεσφόρα όσο αποτελούσε κοινό τόπο η αντίληψη ότι υπήρχαν μάγισσες και εξωπραγματικές οντότητες. Επομένως, αυτή η επικρατούσα άποψη προσέφερε αρωγή σε αρκετές γυναίκες, όπως θα επισημανθεί παρακάτω, οι οποίες σε διαφορετική περίπτωση δε θα μπορούσαν να επιβιώσουν. Στη Σκωτία μάλιστα, όταν σε ορισμένες χήρες γυναίκες προσήπταν την ιδιότητα της μάγισσας, εκτός δικαστικών διαδικασιών, στους κατηγορούς τους οι ίδιες ανταπαντούσαν συχνά, ότι «εσύ λες ότι είμαι».²³

Ένας άλλος παράγοντας, ο οποίος δεν πρέπει να λησμονηθεί, είναι αυτός των επιδημιών που καταδυνάστευσαν την Ευρώπη την Πρώιμη Νεότερη περίοδο, με σημαντικότερη και πιο θανατηφόρα επιδημία τον φημισμένο «Μαύρο Θάνατο» (1347-1349) ή διαφορετικά επιδημία της πανώλης. Η νοσηρή αυτή κατάσταση στοίχησε τη ζωή στο ένα τρίτο του πληθυσμού της ηπείρου και σε συνδυασμό με τις συνεχείς εχθροπραξίες ανάμεσα στα μεγαλύτερα και τα μικρότερα κρατίδια της Ευρώπης, η έννοια του θανάτου, του κακού και του Διαβόλου ήταν παρούσες σε όλες τις εκφάνσεις του

²¹ O. Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 402.

²² Στο ίδιο, σ. 404.

²³ Στο ίδιο, σ. 406.

βίου. Η αντίληψη μάλιστα ότι οι σατανικές δυνάμεις εισχώρησαν και διαχειρίζονταν τα τεκταινόμενα στη Γη, ενισχύθηκε με τη Μεταρρύθμιση κατά τον 16ο αιώνα. Όπως ακριβώς και στην περίπτωση της Γαλλίας, καθολικοί και προτεστάντες κατηγορούσαν ο ένας τον άλλο για σύναψη κρυφών συμφωνιών με τον Διάβολο και για τη διάπραξη συνωμοτικών εγχειρημάτων εναντίον του Θεού. Ο Μαρτίνος Λούθηρος, ο κύριος εκφραστής του προτεσταντισμού, ταύτισε το πρωτείο του Πάπα με τον Αντίχριστο και οι προτεστάντες συλλήβδην πίστευαν ότι οι καθολικές πρακτικές ανήκαν στη σφαίρα του διαβολικού. Από τη δική τους οπτική, οι καθολικοί θεωρούσαν τους προτεστάντες αιρετικούς και καλούσαν για τον αφανισμό τους από τη Γη και την καταδίκη τους στην κόλαση.²⁴

Εικόνα 2 (αριστερά). Jean Bodin. Γκραβούρα του François Stuerhelt, 1620.

Εικόνα 3 (δεξιά). Ο Μαρτίνος Λούθηρος. Πίνακας του Lucas Cranach του πρεσβύτερου, 1529.

Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα η δαιμονολογία, η επιστήμη δηλαδή που θεραπεύει την ύπαρξη των δαιμόνων, άκμασε και εξαπλώθηκε στις τάξεις της μορφωμένης ευρωπαϊκής ελίτ. Ένα από τα πρώτα δαιμονολογικά εγχειρίδια ήταν το *Malleus maleficarum* (1486) από δύο γερμανούς ανακριτές, τους Jacob Sprenger και Heinrich Institoris ή Kramer. Σύμφωνα, μάλιστα με τα εγχειρίδια αυτά ο Διάβολος ήταν σύνηθες να χρησιμοποιεί κόλπα και υποσχέσεις δύναμης και εξουσίας, προκειμένου να καταστήσει ως υποχείριά του ανυποψίαστους και μοχθηρά διακεείμενους ανθρώπους. Οι υποσχέσεις αυτές δεν τηρούνταν ποτέ, καθώς ο Διάβολος ήταν εξαιρετικός ψεύτης και πατέρας της εξαπάτησης, παρόλα αυτά, όπως και ο ίδιος ο Bodin σχολίασε εκτενώς και στο δικό του έργο, οι πλειονότητα των ανθρώπων έθρεφαν φόβο για εκείνους, οι οποίοι υπέγραφαν συμβόλαιο με τον Σατανά και τους προσέδιδαν, όπως θα δούμε και στη

²⁴ Pearl, “Introduction”, στο Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 16-17.

συνέχεια, αρνητικές μαγικές δυνάμεις και το όνομά τους ήταν συνώνυμο με την παραβατικότητα σε όλες τις εκφάνσεις.²⁵

Εικόνα 4 (αριστερά). Δαιμονομανία, εξώφυλλο της έκδοσης του 1580.

Εικόνα 5 (δεξιά). Malleus maleficarum, εξώφυλλο της έκδοσης του 1669.

Ο φόβος των ανθρώπων της Πρώιμης Νεότερης Ευρώπης για το μαγικό στοιχείο εκφράστηκε μέσα από τις διώξεις των μαγισσών, στη διάρκεια των οποίων, όπως επισημάνθηκε, η καθεστηκία τάξη της περιόδου δραστηριοποιήθηκε ενεργά εναντίον των μαγισσών και σε αρκετές περιπτώσεις δεν προσέφερε μόνο αρωγή στις διώξεις τέτοιων ατόμων από τις τοπικές κοινωνίες, αλλά υποκίνησε και «κυνήγι μαγισσών», όταν αισθάνθηκε ότι η εξουσία της απειλούνταν. Συγκεκριμένα, ο κύριος εκφραστής της καθεστηκίας τάξης στους Πρώιμους Νεότερους χρόνους υπήρξε η ευρωπαϊκή ελίτ, η οποία απαρτιζόταν από τους αξιωματούχους της κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας. Ένας χαρισματικός ηγέτης είχε την ικανότητα να επιβάλλει στην επικράτειά του μία κυρίαρχη θρησκευτική ορθοδοξία και όταν απουσίαζε η κυρίαρχη ορθοδοξία, τότε οι ροπές προς τον φόβο για τις μάγισσες και τις δαιμονικές-έκνομες πρακτικές τους ήταν πρόδηλες. Εξάλλου, από το 1560 μέχρι και το 1660 υπολογίζεται ότι καταδικάστηκαν περίπου εκατό χιλιάδες μάγισσες, με τις τριάντα χιλιάδες να προέρχονται από γερμανικές περιοχές και ειδικότερα από κρατίδια, όπου διέπονταν από θρησκευτική αστάθεια. Μάλιστα, οι διώξεις των μαγισσών εντάθηκαν στις περιοχές που καθολικοί και προτεστάντες συγκρούστηκαν ανοιχτά, με την εκάστοτε χριστιανική εκκλησία να θεωρεί αίρεση το αντίπαλο δέος και να κατηγορεί τους πιστούς του για συνέργεια με τον Διάβολο²⁶, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως.

Ο Jean Bodin στο δικό του δαιμονολογικό εγχειρίδιο απηχούσε την άποψη, ότι οι παγκόσμιοι θεϊκοί νόμοι, οι οποίοι δομήθηκαν πάνω στα γραπτά των αρχαίων

²⁵ Στο ίδιο, σ. 17.

²⁶ O. Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 396.

παγανιστών και Εβραίων συγγραφέων, αλλά και στις χριστιανικές διδαχές, αποτέλεσαν τον κύριο άξονα της καταδικαστικής του άποψης για τις έκνομες μαγικές πρακτικές. Ο Bodin, ως ένας καλός δικηγόρος θεωρεί πως το κίνητρο αποτελεί βασικό παράγοντα αναγνώρισης του καλού και του κακού, ωστόσο ελλόχευε ο κίνδυνος οι άνθρωποι λόγω της άγνοιας να αναμειχθούν σε «διαβολικές-εγκληματικές» δραστηριότητες. Μία από αυτές τις δραστηριότητες ήταν η επιστήμη της αστρολογίας, την οποία ο Bodin εμπιστευόταν μόνο όταν δε γινόταν κατάχρησή της. Η αστρολογία προσέφερε αρωγή σε ιατρικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα η ενημέρωση των ιατρών για την κατάσταση της υγείας των ασθενών τους, όμως όταν κάποιος χρησιμοποιούσε την αστρολογία για την εκμάθηση των απόκρυφων μυστικών του σύμπαντος ή να για να προβλέψει το μέλλον, τότε θεωρούνταν ειδωλολάτρης. Δεν ήταν επιτρεπτή η απόδοση στους πλανήτες ή σε άλλες γήινες μορφές του σχεδίου της Πρόνοιας, το οποίο άνηκε στον Θεό.²⁷

Επιπρόσθετα, ο Bodin ήταν ολοκληρωτικά αφοσιωμένος στα γράμματα και τις επιταγές των νόμων. Ο ίδιος, όπως και οι σύγχρονοί του, θεωρούσαν τους νόμους ως κύρια προϋπόθεση προστασίας της κοινωνίας συλλήβδην από τους ανθρώπους, οι οποίοι επιδίδονταν σε ανοσιουργήματα, και όχι ως τους εγγυητές της ασφάλειας της εκάστοτε πολιτείας προς τον κάθε κάτοικό της ξεχωριστά. Τέλος, ο συγγραφέας αν και πίστευε στους κινδύνους του Διαβόλου και στην ύπαρξη των μαγικών πρακτικών, ωστόσο διαφωνούσε πλήρως σε ορισμένα θέματα με τους δαιμονολόγους, οι οποίοι ήταν ένθερμοι υποστηρικτές του καθολικισμού. Συγκεκριμένα, ο Bodin ερεύνησε ενδελεχώς τις πτήσεις των μαγισσών, τις νυχτερινές συναθροίσεις τους (sabbaths) και τη μεταμόρφωση των ανθρώπων σε άγρια κτήνη, όπως θα αναλύσουμε στη συνέχεια, καθώς για τον Γάλλο νομικό τα φαινόμενα αυτά ήταν αληθινά και δεν αποτελούσαν ψευδαισθήσεις του Διαβόλου, όπως υποστηρίχθηκε από την πλειονότητα των δαιμονολόγων και θεολόγων της Πρώιμης Νεότερης εποχής. Μάλιστα, για τους λόγους αυτούς και για την αμφισβητούμενη πίστη του Bodin στην καθολική εκκλησία πολλοί Γάλλοι δαιμονολόγοι θεώρησαν το έργο του επικίνδυνο και θεολογικά ακατάλληλο. Όλο αυτό το αρνητικό κλίμα κορυφώθηκε την δεκαετία του 1590, όταν τα κύρια συγγράμματα του Γάλλου νομικού, συμπεριλαμβανομένου και του *Δαιμονομανία*, εισήχθησαν στον κατάλογο των απαγορευμένων βιβλίων (Index) της καθολικής εκκλησίας.²⁸

²⁷ Pearl, "Introduction", στο Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 23-24.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 26-27.

Επιλογικά, το δαιμονολογικό εγχειρίδιο του Jean Bodin, *Δαιμονομανία*, αποτελεί ένα εκτενές κείμενο, το οποίο πραγματεύεται τις περίπλοκες πτυχές των αντιλήψεων μίας ελίτ διανοούμενων, στην οποία ανήκει και ο συγγραφέας, αντιλήψεις που δημιούργησαν μία καινή καθημερινότητα για τους ανθρώπους της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, η οποία διεπόταν από ανορθολογικά στοιχεία ενός κατασκευασμένου μαγικού φαντασιακού. Ο ίδιος ο Γάλλος νομικός χώρισε το κείμενο σε τέσσερις ενότητες, οι θεματικές των κεφαλαίων ωστόσο δίνουν την εντύπωση στον αναγνώστη ότι το κείμενο χωρίζεται σε τρεις ενότητες.²⁹

Συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο, το οποίο αρχίζει με το πρώτο Βιβλίο και τελειώνει στην τρίτη υποενότητα του δεύτερου Βιβλίου, αποτελεί μία θεωρητική συζήτηση του συγγραφέα γύρω από τη μαγεία και τα δαιμονικά πνεύματα, αλλά επίσης τίθενται και τα όρια που διαθέτουν οι άνθρωποι όσον αφορά την τριβή τους με τις απόκρυφες πρακτικές. Ο Jean Bodin χρησιμοποιώντας τη νομική ιδιότητά του, στο πρώτο μέρος του εγχειριδίου του *Δαιμονομανία* επικεντρώθηκε στον διαχωρισμό της μαγείας σε νόμιμη και έκνομη. Εξάλλου, για τον Bodin οι προθέσεις των ανθρώπων αποτελούν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο καλό και το κακό, ωστόσο ανησυχεί ότι οι άνθρωποι λόγω της απερισκεψίας και της άγνοιάς τους, εύκολα μπορούν να αναμειχθούν σε εγκληματικές δραστηριότητες.³⁰

Έπειτα, η δεύτερη ενότητα, η οποία συναντάται στο δεύτερο Βιβλίο στην τέταρτη υποενότητα, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα γύρω από τις πεποιθήσεις για τη μαγεία και την «εγκληματική» διάσταση που μπορεί να λάβουν οι μαγικές πρακτικές, καθώς και για την εδραίωση και την επικινδυνότητα της διαβολικής ανάμειξης στα τεκταινόμενα του κόσμου. Τέλος, η τρίτη ενότητα συναντάται στο τέταρτο Βιβλίο και ουσιαστικά αποτελεί μία κανονιστική πραγματεία γύρω από τις διώξεις και τις κατηγορίες των μαγισσών στα δικαστήρια της Πρώιμης Νεώτερης Ευρώπης. Μάλιστα, ο Bodin σε αυτήν την ενότητα άσκησε δριμύτατη κριτική στους δικαστικούς και κοσμικούς άρχοντες για τον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης αναφορικά με τις υποθέσεις μαγείας, διότι ο συγγραφέας αποζητούσε την άτεγκη τιμωρία των ανθρώπων που ενεπλάκησαν με μαγικές πρακτικές.³¹

²⁹ Στο ίδιο, σ. 22.

³⁰ Στο ίδιο, σ. 22-23.

³¹ Στο ίδιο, σ. 22, 24, 26.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1η: Γυναικεία παραβατικότητα: κατασκευάζοντας τη γυναίκα-μάγισσα.

Η μάγισσα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Jean Bodin, αποτελεί μία γυναίκα, η οποία «ενσυνείδητα προσπαθεί να αποπερατώσει πράξεις μέσω διαβολικών μέσων».³² Ως διαβολικά μέσα ορίζονταν οι δεισιδαιμονίες και οι ασέβειες εν γένει, οι οποίες εφευρέθηκαν από τον Διάβολο και εμφυσήθηκαν στους υπηρέτες του, με σκοπό την τιμωρία και καταστροφή της ανθρώπινης φυλής. Μάλιστα, η σημασία της λέξης «Διάβολος» στην ελληνική γλώσσα έχει την έννοια του «συκοφάντη», αυτού του οποίου διαστρεβλώνει τα γεγονότα και την αλήθεια.³³ Βέβαια, δεν πρέπει να παραληφθεί και η ερμηνεία της Christina Lerner, η οποία υποστήριξε, ότι οι αντιλήψεις για το κυνήγι των μαγισσών στηρίχθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους στις «αμαρτωλές» γυναικείες φιγούρες της αρχαιότητας και των Γραφών. Στην πραγματικότητα το κυνήγι των μαγισσών αποτέλεσε κυνήγι γυναικών, οι οποίες βρέθηκαν στο στόχαστρο της ανδρικής επικυριαρχίας, καθώς δεν εκπλήρωναν την υπάρχουσα ανδροκρατούμενη προσδοκία ως προς την πρόπουσα συμπεριφορά τους.³⁴ Άλλωστε, οι περιπτώσεις στις οποίες ονόματα ανδρών ενεπλάκησαν με μαγικές πρακτικές αποτέλεσαν τη μειονότητα των στοιχείων των δικαστικών σωμάτων, διότι το 80% των κατηγορούμενων ήταν γυναίκες, και όσοι άνδρες έπρεπε να υποβληθούν σε δίκη για μαγεία συνήθως συγχρωτίζονταν με γυναίκες, οι οποίες είχαν προηγουμένως κατηγορηθεί για το ίδιο έγκλημα, όπως επεσήμανε και ο Jonathan Pearl στην Εισαγωγή του για την έκδοση του 2001 του δαιμονολογικού εγχειριδίου του Jean Bodin *Δαιμονομανία*.³⁵

Στη διάρκεια του 15ου αιώνα την ουσία των μαγικών πρακτικών δεν αποτέλεσαν οι κακουχίες, οι οποίες ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους, αλλά ο αιρετικός χαρακτήρας που τους προσδόθηκε. Οι άνθρωποι, διαμέσου των κηρυγμάτων της εκκλησίας, πράγματι είχαν την πεποίθηση, ότι οι μάγισσες σύναπταν συμμαχίες με τους καθαρούς, τους

³² J. Bodin, *On the Demon-Mania of Witches*, Toronto: Center of Reformation and Renaissance Studies, 2001, σ. 45.

³³ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 45.

³⁴ Blécourt, W. (2000). «The Making of the Female Witch: Reflections on Witchcraft and Gender in the Early Modern Period», *Gender and History*, 12 (2), 294.

³⁵ Pearl, «Introduction», στο Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 18-19.

βάλδιους και τις βεγίνες, αιρέσεις οι οποίες εμφανίστηκαν στα μεσαιωνικά χρόνια.³⁶ Βέβαια, και οι προτεστάντες εντάχθηκαν από τους καθολικούς στους κόλπους των αιρετικών, δεδομένου των εξελίξεων που ακολούθησαν τη Μεταρρύθμιση του Μαρτίνου Λούθηρου και τη ρήξη ανάμεσα στον Γερμανό θεολόγο με τους καθολικούς ιερωμένους.

Ο Jean Bodin ανατρέχει μάλιστα στις γραφές και στους πατέρες της εκκλησίας, προκειμένου να ανιχνεύσει τον ρόλο του Θεού ως δημιουργό του κόσμου και των υλικών και άυλων πλασμάτων, τα οποία συμβιώνουν στη Γη. Επομένως, ο Διάβολος ή Λεβιάθαν (Leviathan), αποτέλεσε ένα από τα δημιουργήματα του Θεού. Ωστόσο, η δημιουργία του σκοτεινού πνεύματος δε διέπεται από φαυλότητα, διότι οι πράξεις και τα δημιουργήματα του Κυρίου αποτελούν μέρος της θείας Πρόνοιάς Του και των αγαθών σκοπών Του. Τα διαβολικά πνεύματα, πέρα από τον Σατανά, υπηρετούσαν και τον Κύριο ως υπηρέτες και διεκπεραιωτές του δικαίου Του, διότι οι πράξεις τους συμφωνούσαν με τις επιθυμίες του Θεού. Επομένως, τα κακόβουλα πνεύματα δεν αναμειγνύονταν σε αγαθοεργίες παρά μόνο από ατύχημα και δικό τους σφάλμα ή για τη διασπορά του κακού, μέσω παραδείγματος χάριν της θεραπείας ενός αρρώστου, ώστε να προσελκύσουν το άτομο αυτό και να το καταστήσουν υποχείριό τους. Αυτή η πραγματικότητα εποπτευόταν από τον Θεό, ο οποίος «δε θα επέτρεπε την επιτέλεση διαβολικών πράξεων, εκτός αν προέβαιναν στην εδραίωση ενός ευρύτερου καλού-αγαθού σκοπού», όπως ανέφερε και ο Bodin στο δαιμονολογικό του εγχειρίδιο μετά από τη μελέτη του έργου του Αγίου Αυγουστίνου.³⁷ Εξάλλου, η εδραίωση της ευλάβειας και η αποκάλυψη του ψευδούς, αγαθού προσώπειου του Διαβόλου, το οποίο συχνά εμφορούνταν με σκοπό την εξαπάτηση των ανθρώπων, αποτέλεσαν αυτοσκοπό για τις χριστιανικές εκκλησίες εν γένει.³⁸

Μάλιστα, ο άρχοντας των σκοτεινών πνευμάτων συχνά εμφανιζόταν και ως «άγγελος του φωτός», όπως υποστήριξε ο απόστολος Παύλος, και διέθετε την ικανότητα να λαμβάνει ποικίλες μορφές.³⁹ Ο Μαρτίνος Λούθηρος ειδικότερα θεωρούσε, ότι στις απάτες του Διαβόλου πιο επιρρεπές ήταν το γυναικείο φύλο. Συγκεκριμένα, οι μισογυνικές απόψεις του Λούθηρου είχαν αρχικά αποτυπωθεί στο έργο των Jacob Sprenger και Heinrich Institoris ή Kramer, το *Malleus maleficarum* (1486), στο οποίο υποστηρίχτηκε ότι τα αρνητικά γνωρίσματα των γυναικών, όπως η ευπιστία, η φλυαρία,

³⁶ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 387-388.

³⁷ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 48, 50-51, 53-54.

³⁸ Στο ίδιο, σ. 63.

³⁹ B. Levack, *The Witchcraft Sourcebook*, New York: Routledge, 2004, σ. 27.

η λαγνεία, η οποία εκφράστηκε ακόμη και με τη σύναψη ερωτικών σχέσεων με τον Διάβολο, και η ικανότητά τους να παρασύρουν και τους υπόλοιπους ανθρώπους σε ανόσιες πράξεις, πήγαζαν από το βιβλικό πρόσωπο της Εύας και της απερίσκεπτης κίνησής της να ακολουθήσει τις δόλιες επιθυμίες του όφεως, δηλαδή του Διαβόλου, ο οποίος έλαβε τη μορφή αυτού του άγριου ζώου. Το γεγονός ότι οι γυναίκες έρεπαν στο έκλυτο πάθος ή «υστερία», τις μετέτρεπε σε εκδικητικές μορφές, οι οποίες αποτέλεσαν τους καταλληλότερους συνεργάτες του Διαβόλου.⁴⁰

Τα μαγικά φίλτρα των μαγισσών, αλλά και οι ίδιες οι γυναίκες θεωρήθηκαν ότι αποτελούσαν δίαυλο του Σατανά για την εμφύσηση της αγάπης ή του μίσους στους ανθρώπους, καθώς και για τη σεξουαλική αποδυνάμωσή τους που βιώνονταν και ως αίσθηση ευνουχισμού. Επίσης, στο *Malleus maleficarum* τονίστηκε η ανορθολογική ικανότητα των μαγισσών να μεταμορφώνουν ανθρώπους σε άγρια κτήνη, να τους εξουσιάζουν με δαιμόνια, να τους προξενούν ασθένειες ή και τον θάνατό τους, να προκαλούν ακραία καιρικά φαινόμενα, όπως χαλαζόπτωση και πλημμύρες και να πετούν στον αέρα. Μάλιστα, οι δύο Γερμανοί ιεροεξεταστές πρόσθεσαν στο τέλος του δαιμονολογικού εγχειριδίου τους μία ρήση, η οποία συμπυκνώνει τη φιλοσοφία τους: «Ευλογημένος ας είναι ο Ύψιστος, ο οποίος έως τώρα προφύλαξε το ανδρικό φύλο από τέτοιου είδους εγκλήματα».⁴¹ Τέλος, το *Malleus*, το οποίο γνώρισε ιδιαίτερη εμπορική επιτυχία, αποτέλεσε και συμβουλευτικό κείμενο για τους επίδοξους διώκτες μαγισσών, δίνοντας οδηγίες για τον εντοπισμό και μετέπειτα για την ανάκρισή των μαγισσών και καλούσε τους κοσμικούς άρχοντες να ακολουθήσουν κοινή πορεία με τους ιεροεξεταστές στην άτεγκτη νομική δίωξη των μαγισσών.⁴² Γίνεται λοιπόν κατανοητό το κοινωνικό πλαίσιο για το γυναικείο φύλο, που διαμορφώθηκε στην Ευρώπη κατά τον 15ο αιώνα από τους δαιμονολόγους και αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για αρκετούς διανοούμενους, όπως ο Jean Bodin, αλλά και ο Μαρτίνος Λούθηρος, ο οποίος μετέπειτα εξέφρασε και τις δικές του απόψεις-αντιλήψεις για τις έμφυλες σχέσεις.

Οι συντηρητικές αντιλήψεις μάλιστα του Λούθηρου πήγαζαν από έργα, όπως το *Λευϊτικόν (Οι Νόμοι)* και οι επιστολές του αποστόλου Παύλου, εκτός από τα έργα των δημοφιλών δαιμονολόγων της Πρώιμης Νεότερης περιόδου. Συνεπώς, ένας δομημένος οίκος με βάση την ευσέβεια, για τον Λούθηρο, ήταν ένα άτεγκτα πατριαρχικό σπίτι, όπου

⁴⁰ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 56, 398.

⁴¹ Στο ίδιο, σ. 398.

⁴² Wiesner-Hanks, *Πρώιμη νεότερη Ευρώπη*, σ. 448.

την εξουσία ασκούσε ο πατέρας και ο επικουρικός ρόλος του μεσάζοντα ιερέα-εξομολόγου της κοινότητας που μεριμνούσε για τα προβλήματα της οικογένειας, τέθηκε στο περιθώριο. Επιπρόσθετα, οι ιδέες του γερμανού θεολόγου για τις μάγισσες αποτυπώθηκαν στο έργο του *Σχολιασμός της Επιστολής προς Γαλάτας*, στο οποίο το ενδιαφέρον του δεν επικεντρώθηκε στη μάγισσα ως απόρροια των αιρέσεων της εποχής, αλλά στη συμφωνία την οποία σύναπτε μία μάγισσα, όπως θα διερευνηθεί παρακάτω, με τον Διάβολο σε διαπροσωπικό επίπεδο.⁴³

Εικόνα 6. Νυχτερινές συναθροίσεις (Sabbaths). Γκραβούρα του Jan Ziarnko, η οποία κοσμεί το κείμενο του Pierre de Lancre *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et demons*, 1612.

Θα αποτελούσε παράληψη αν δεν αναφέραμε, ότι οι γυναίκες ως παραδείγματα έκνομης συμπεριφοράς στηλιτεύτηκαν και στην Αγία Γραφή, αποτελώντας την πηγή όλων των παραβατικών γεγονότων. Αναλυτικότερα, η χαρακτηριστικότερη αφήγηση είναι η ιστορία των πρωτόπλαστων, του Αδάμ και της Εύας. Συγκεκριμένα, η Εύα, ως η πρώτη γυναικεία μορφή που έπλασε ο Θεός, στις απεικονίσεις της ήταν φύσει όμορφη, ωστόσο σε μία τοιχογραφία του παρεκκλησίου Μπρανκάτσι (Cappella dei Brancacci) ο ρηξικέλευθος Masaccio αποτύπωσε μία Εύα καταπονημένη, η οποία έκρυβε το γυμνό σώμα της και γνώριζε ότι η έξωση από τον Παράδεισο, η παράτυπη συνομιλία με τον Διάβολο, μεταμορφωμένο ως φίδι, και οι επακόλουθες κακουχίες, όπως η επώδυνη γέννα, η μελαγχολία και η εξουσία του άνδρα στη ζωή της, ήταν δικό της σφάλμα. Σε αντίθεση, ο Αδάμ, η ανδρική κυριαρχούσα φιγούρα δηλαδή, παρά τη δυστυχία και τα δεινά, καθώς θα έπρεπε να μοχθεί για το ψωμί του, απεικονίστηκε με μεγαλοπρέπεια στη νωπογραφία του Masaccio. Ο μύθος της Εύας, ανάμεσα σε εκείνους για τη φύση της γυναίκας, κατείχε για αιώνες ισχυρή θέση στις αντιλήψεις των ανθρώπων, ειδικότερα το ανάλογο κείμενο στο βιβλίο της *Γένεσης*. Επομένως και με βάση τα θεολογικά χωρία, η

⁴³ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 56, 400.

Εύα πλάστηκε σύμφωνα με το πρότυπο του Αδάμ και η ίδια πρόδωσε τον άνδρα και σπύλωσε το ανθρώπινο γένος με το προπατορικό αμάρτημα, έπειτα από την έξωση από τον Κήπο της Εδέμ.⁴⁴

Μάλιστα, η εξουσία την οποία ασκούσαν οι ιερείς από τον άμβωνα ήταν αποτελεσματική στη σφυρηλάτηση των απόψεων των πιστών και τα μηνύματα, τα οποία μεταλαμπάδευαν ήταν εμφανώς μισογυνικά, χρησιμοποιώντας παραδείγματα γυναικών μέσα από τις Γραφές. Αναντίρρητα, αν η φιγούρα της Εύας δεσπόζει στο βιβλίο της *Γένεσης*, η Παρθένος Μαρία, η μητέρα του Χριστού, συναντάται στην *Καινή Διαθήκη* και αποτελεί παράδειγμα αντίθετο από εκείνο της Εύας. Η Μαρία, όταν επιλέχθηκε να κυφορήσει τον υιό του Θεού δεν είχε γνωρίσει κανένα άλλο σύντροφο και η ηθική της ήταν πρόδηλη. Οι αρετές, οι οποίες διείπαν τη νεαρή Μαρία ήταν η άμεπτη σεξουαλικότητα, η σιωπηλή στάση της και μετέπειτα η μαρτυρική της πορεία. Το παράδειγμα της μητέρας του Χριστού, όπως επεσήμαναν και οι κληρικοί, ήταν ξεχωριστό μεταξύ του γυναικείου φύλου και καμία γυναίκα δεν είχε τη δυνατότητα να προσιδιάσει σε αυτό, παρά μόνο να ακολουθούσε μεμονωμένα χαρίσματα, όπως η ευγένεια, η αγνότητα και η ταπεινοφροσύνη, ως τα καταλληλότερα πρότυπα.⁴⁵

Σε αντίθεση με το πρότυπο της Μαρίας στην Καινή Διαθήκη, υπήρχε η φιγούρα της Μαγδαληνής, η οποία κατάφερε να λυτρώσει τον εαυτό της παρά τις αμαρτίες της. Η ίδια ασκούσε το επάγγελμα της πόρνης και διακατεχόταν από επτά δαιμόνια, και ανήγαγε τη μετάνοια ως ένα μέσω λύτρωσης-σωτηρίας για τους ανθρώπους εν γένει. Οι γυναίκες, οι οποίες αισθάνονταν ανίσχυρες, ματαιόδοξες ή διέπρατταν αμαρτίες, πλέον μέσω της μετάνοιας και της αφοσίωσης στον Θεό μπορούσαν να γνωρίσουν τη λύτρωση. Επομένως, με γνώμονα αυτές τις αντιλήψεις δομήθηκε ένα κύμα διδακτικής και ηθοπλαστικής λογοτεχνίας τον 16ο αιώνα, το οποίο επηρεάστηκε άμεσα από τις εξελίξεις, όπως η Μεταρρύθμιση του Μαρτίνου Λούθηρου και η επακόλουθη καθολική Αντιμεταρρύθμιση. Θεολογικές διατριβές, παραινετικά έργα, κώδικες νομοθεσίας και ερμηνευτικά σχόλια, ιατρικές μελέτες, ψευδο-επιστημονικά συγγράμματα, τα οποία εξέταζαν τις διαφορές των φύλων, κηρύγματα, κανονιστική γραμματεία για την οικιακή συμπεριφορά, καθώς και λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία είχαν ως έμπνευση το

⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 41-43.

⁴⁵ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 43-44.

φανταστικό γύρω από τις σεξουαλικές σχέσεις, αποτέλεσαν το κύριο σώμα πραγματειών που διερευνούσαν τους έμφυλους ρόλους.⁴⁶

Άλλωστε, όταν μία γυναίκα βρισκόταν σε κατάσταση ένδειας, χηρείας ή σε προχωρημένη ηλικία, τότε υπήρχε μεγάλη πιθανότητα να κατηγορηθεί για την άσκηση μαγικών πρακτικών, αλλά και να καταδικασθεί, διότι στις γυναίκες κατά τη μετεμμηνοπαυσιακή περίοδο δεν παρέχονταν η ίδια πρόσβαση στους μηχανισμούς ασφαλείας του τότε δικαίου.⁴⁷ Συγκεκριμένα, οι ηλικιωμένες γυναίκες υπήρξαν ευάλωτες σε κατηγορίες σχετικά με την ενασχόλησή τους με τις μαγικές πρακτικές, ιδιαίτερα στα γερμανικά εδάφη. Ο Wolfgang Behringer σημείωσε ότι η απεικόνιση-περιγραφή μίας «κλασικής-τυπικής μάγισσας» ήταν άμεσα συνδεδεμένη με το κοινωνικό σχήμα της «ηλικιωμένης, μοναχικής και πτωχής γυναίκας».⁴⁸ Ωστόσο, οι ιστορικοί και οι μελετητές συναντούν δυσκολίες, λόγω της έλλειψης επαρκών πληροφοριών από τις υποθέσεις και τα δικαστικά κατάστιχα, σχετικά με τον προσδιορισμό της ηλικίας, κατά την οποία οι ηλικιωμένες μάγισσες υποβάλλονταν σε δίκη, με την ηλικία όμως των πενήντα να αποτελεί μία σταθερά στα ήδη υπάρχοντα κατάστιχα των δικαστηρίων.⁴⁹

Η Alison Rowlands μάλιστα, εντύπησε ιδιαίτερα και ανέλυσε τις πιθανές αιτίες σχηματισμού υποθέσεων εναντίον ηλικιωμένων γυναικών σχετικά με την ανάμειξή τους σε μαγικές πρακτικές. Αναλυτικότερα, όπως έχει επισημανθεί, οι λόγιοι συγγραφείς της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, εξέφρασαν πρόδηλα την αντίληψη, ότι οι γυναίκες εξαιτίας της «αδύναμης» ψυχικής και σωματικής φύσης τους, που ρέπει προς την αμαρτία, εξοικειώθηκαν με την απόκρυφη «τέχνη ή τεχνάσματα» της μαγείας. Ένας ακόμη καταλυτικός παράγοντας, ο οποίος οδήγησε στη διαμόρφωση της άποψης, ότι οι ηλικιωμένες γυναίκες είναι και μάγισσες, ήταν το άτεγκτο καθεστώς γάμου που επιβλήθηκε από τις χριστιανικές εκκλησίες στις προνεωτερικές κοινωνίες. Συχνά, οι ηλικιωμένες γυναίκες είχαν περιέλθει και σε καθεστώς χηρείας, επομένως δε διέθεταν μία συγκροτημένη και ως εκ τούτου μία ανδροκρατούμενη οικογένεια, αλλά ήταν ανυπεράσπιστες και εκτεθειμένες στις κακεντρεχείς αντιλήψεις των συντοπιτών τους και

⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 45, 49.

⁴⁷ Blécourt, «The Making of the Female Witch», 301.

⁴⁸ Rowlands, A (2001). «Witchcraft and Old Women in Early Modern Germany», *Past and Present*, 173 (173), 50.

⁴⁹ Rowlands, «Witchcraft and Old Women», 50.

οι πράξεις τους προξενούσαν ανησυχία στο σύνολο της εκάστοτε κοινότητας, καθώς απουσίαζε ο έλεγχος του συζύγου.⁵⁰

Επιπλέον, οι οικονομικοί-κοινωνικοί λόγοι ίσως και να αποτέλεσαν τους σημαντικότερους παράγοντες στην περιθωριοποίηση και «δαιμονοποίηση» των ηλικιωμένων γυναικών. Οι γυναίκες προχωρημένης ηλικίας και ειδικότερα οι χήρες κατά τους Πρώιμους Νεότερους χρόνους είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να κατηγορηθούν ως μάγισσες, καθώς οικονομικά στηρίζονταν συνήθως στους γείτονές τους, αλλά και στην εκάστοτε κοινότητα. Όταν η χρηματική αρωγή όμως διακόπτονταν, μία κατάσταση που συνέβαινε συχνότερα σε περιόδους δημογραφικής μείωσης ή οικονομικής δυσπραγίας, ο θυμός και η απόγνωση των ηλικιωμένων γυναικών ερμηνεύτηκαν από τις εκάστοτε κοινότητες συλλήβδην ως αιτία για διάφορες συμφορές, οι οποίες ταλαιπώρησαν είτε το σύνολο της κοινότητας είτε τους γείτονες που αρνήθηκαν να βοηθήσουν τις γυναίκες που προσέτρεξαν σε εκείνους για βοήθεια. Τέλος, η διάρκεια των κατηγοριών για μαγεία και η επακόλουθη δυσφήμιση της εκάστοτε γυναίκας ήταν ένας ακόμη παράγοντας, ο οποίος συνεισέφερε στον χαρακτηρισμό της πλειονότητας των ηλικιωμένων γυναικών ως μάγισσες. Οι κατηγορίες μάλιστα, μπορούσαν να ακολουθούν μία γυναίκα δεκαπέντε ή ακόμη και σαράντα χρόνια, μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης.⁵¹

Οι ιατρικές πραγματείες της εποχής μελέτησαν ενδελεχώς το γυναικείο σώμα σε αντιδιαστολή με το ανδρικό και αποφάνθηκαν ότι αποτέλεσε μία σωματική απόκλιση από το αρσενικό. Τα κυριότερα σημεία διαφοροποίησης των γυναικών ήταν ο εγκέφαλος, ο οποίος θεωρούνταν μικρότερος και κατώτερος από εκείνον των ανδρών, ο αναπαραγωγικός ρόλος, καθώς τα σώματά τους ήταν κρύα, απέβαλαν υγρά, ήταν μικρόσωμα και πιο αδύναμα ιδανικά για τη διαμονή και την ενασχόληση με την οικία και όχι με τον δημόσιο βίο, και η αμφιλεγόμενη μήτρα, ένα ζωτικό όργανο το οποίο θεωρήθηκε «πεινασμένο» για τη σύναψη σεξουαλικών επαφών. Όσον αφορά το ανθρώπινο σώμα υπήρχε η πεποίθηση, ότι αποτελούσε διάυλο εισχώρησης των δαιμονικών-μοχθηρών πνευμάτων, τα οποία μπορούσαν να κυριαρχήσουν σε αυτό και να επιβληθούν. Συνεπώς, η αντίληψη αυτή ερχόταν σε συμφωνία με την κοινή άποψη των χριστιανών, ότι το σώμα και η ψυχή ήταν ξεχωριστές οντότητες και η ψυχή κατείχε καθοριστικό ρόλο την ώρα της τελικής κρίσης για τη διασφάλιση της αιώνιας ζωής ή την

⁵⁰ Στο ίδιο, 52, 62.

⁵¹ Στο ίδιο, 69, 78.

αέναη καταδίκη.⁵² Γίνεται επομένως αντιληπτό, ότι η «κατασκευή» μίας μάγισσας αποτέλεσε κοινωνική διαδικασία και καταδείκνυε και τους δεσμούς, τους οποίους μία γυναίκα διαμόρφωνε μέσα στην εκάστοτε κοινότητα, οι οποίοι καθόριζαν αν κατά πόσο μία «συμπτωματική» κατηγορία θα σχηματιζόταν.⁵³

Η εικόνα της μάγισσας, όπως παρουσιάστηκε στο σύνολο της γραμματείας των Πρώιμων Νεότερων χρόνων, υπήρξε ένα αμάλγαμα λαϊκών αντιλήψεων και περίπλοκων θεωριών-πεποιθήσεων, οι οποίες αποτυπώθηκαν στα έργα λογίων, νομικών και θεολόγων της περιόδου. Μάλιστα, ο Thomas Dekker στο θεατρικό έργο του *Η μάγισσα του Εντμοντον* (*The Witch of Edmonton*), το οποίο εκδόθηκε το 1621, περιέγραψε μία φανταστική μάγισσα, για την οποία εξήγησε, πως απέκτησε τη συγκεκριμένη φήμη: «Ορισμένοι με αποκαλούν μάγισσα, και χωρίς να με γνωρίζουν, επιχειρούν να με διδάξουν πώς να γίνω μία από αυτές: επιμένοντας ότι το βρομόστομά μου (που έγινε έτσι εξαιτίας του τρόπου που και οι ίδιοι μιλάνε) προλέγει τι θα συμβεί στα ζώα τους και κάνει μάγια στο καλαμπόκι τους, στους ίδιους, στους υπηρέτες τους και στα μωρά τους. Αυτό μου επιβάλλουν με το ζόρι· και εν μέρει με κάνουν να το αναγνωρίζω κι εγώ».⁵⁴

Εικόνα 7. Η έξωση του Αδάμ και της Εύας από τον Κήπο της Εδέμ (μετά από την αποκατάσταση του 20ου αιώνα). Νωπογραφία του Masaccio, 1426-1427.

Εικόνα 8. Η Κοίμηση της Θεοτόκου. Πίνακας του Caravaggio, 1605-1606.

Εξάλλου, το σύνολο των φιλοσόφων και των θεολόγων της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, εκτός από τους ρόλους που θα έπρεπε να υιοθετούν ο εκάστοτε άνδρας και γυναίκα σε όλες τις εκφάνσεις του βίου, εξέφρασαν και κοινές αντιλήψεις αναφορικά με

⁵² Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 59-60, 387-388.

⁵³ Blécourt, «The Making of the Female Witch», 301.

⁵⁴ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 390-391.

τους ρόλους και τη δύναμη που κατείχαν τα δαιμονικά πνεύματα,⁵⁵ όπως επεσήμανε ο Jean Bodin. Συγκεκριμένα, ορισμένοι δαίμονες υπερείχαν σε ισχύ από άλλα σατανικά πνεύματα, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί ένα φανταστικό σχετικά με τις δολιότητες και τα ανοσιουργήματα των «σκοτεινών» πνευμάτων. Ειδικότερα επικράτησε η αντίληψη, ότι οι «ισχυρότεροι» δαίμονες επηρέαζαν σε μεγαλύτερο βαθμό τις πράξεις και τα αισθήματα των ανθρώπων που επιθυμούσαν να εξουσιάσουν, όπως γίνεται αντιληπτό από το κείμενο του Γάλλου δαιμονολόγου. Η βάση όμως της ασέβειας πάνω στην οποία γυναικές, οι οποίες επιδίδονταν σε μαγικές πρακτικές, αποποιούμενες τον Θεό και διαπράττοντας μία μεγάλη αμαρτία και ταυτόχρονα ένα σοβαρό επίγειο έγκλημα, ήταν οι υποσχέσεις που ο Διάβολος έδινε στις μάγισσες. Υποσχέσεις όπως, ότι θα ήταν αγαπητές, αξιοσέβαστες, εύπορες και θα είχαν τη δύναμη να εξολοθρέψουν τους αντιπάλους τους. Ωστόσο, οι υποσχέσεις του διέπονταν από αναλήθειες και δόλο και απώτερο σκοπό είχαν την τυφλή εκδίκηση ορισμένων ανθρώπων. Μάλιστα, όπως μας υπενθυμίζει ο Bodin, ο Άγιος Αυγουστίνος, ο Θωμάς Ακινάτης και άλλοι θεολόγοι υποστήριξαν ότι υπήρχαν δύο ειδών συμφωνίες, τις οποίες μπορούσε κάποιος να συνάψει με τον Διάβολο, μία «σιωπηλή ή έμμεση» συμφωνία, η οποία περιέκλειε κάθε είδος ειδωλολατρίας και δεισιδαιμονικών παραδόσεων, και μία «άμεση» συμφωνία, την οποία σύναπταν οι μάγισσες και οι νεκρομάντις.⁵⁶

Όπως μας πληροφορεί ο Bodin, ο Διάβολος, όταν επρόκειτο να παραπλανήσει ανθρώπους και να τους δελεάσει, επιθυμούσε να τον αποκαλούν με εγκωμιαστικούς χαρακτηρισμούς, όπως «οικείο πνεύμα», «λευκός δαίμονας» και «μικρός κύριος», διότι οι χαρακτηρισμοί Διάβολος ή Σατανάς προσέδιδαν δυσοίωνη χροιά. Μάλιστα οι μάγισσες φοβούμενες, ότι θα αναγνωριστούν από τους απλούς ανθρώπους εμπλούτιζαν τις τεχνικές τους, τα φίλτρα και τα ξόρκια τους δηλαδή, με προσευχές, ψαλμωδίες, τη συχνή χρήση του ονόματος του Κυρίου, με αγιασμό, με την τέλεση του σταυρού και με φράσεις από τη Θεία Λειτουργία. Αυτές οι απόπειρες γίνονταν ακόμη πιο αξιοκαταφρόνητες, διότι εμπεριείχαν το όνομα του Θεού σε μαγικές πρακτικές, όπως τόνισε ο Bodin.⁵⁷

Εξάλλου, ανάμεσα στις μαγικές ικανότητες, τις οποίες εθεωρείτο ότι χάριζε ο Διάβολος ήταν και η δυνατότητα να στέλνουν οι μάγισσες δυσμενή καιρικά φαινόμενα,

⁵⁵ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 135.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 90, 135.

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 98, 111.

θέση του Bodin που επίσης συναντήσαμε και στο *Malleus maleficarum*, και να καταστρέφουν τις σοδειές. Ωστόσο, ουσιαστικά ο ίδιος ο Σατανάς προβλέποντας την κακοκαιρία, συμβούλευε τους ακόλουθούς του να αποπερατώσουν τα σκωπτικά «μάγια» για την πρόκληση της κακοκαιρίας, ώστε να προξενήσουν αισθήματα φόβου και να κερδίσουν τον σεβασμό των κατοίκων της εκάστοτε περιοχής, χωρίς ουσιαστικά να εκπονούν τις επονεϊδιστες αυτές πράξεις οι ίδιες οι μάγισσες.⁵⁸ Η κυριαρχούσα εύπιστη φύση των γυναικών γίνεται μέσω της αντίληψης αυτής πρόδηλη, καθώς επηρεάζονταν από τις παραισθήσεις της μαγικής-ανορθολογικής δύναμης που τους εκχωρούσε ο Διάβολος. Μάλιστα, τα μαγικά φίλτρα, τα οποία παρασκευάζονταν με σκοπό οι μάγισσες να βλάψουν όσο το δυνατόν περισσότερο το πλησιέστερο ή και σε ορισμένες περιπτώσεις το μακρινότερο περιβάλλον τους, απαρτίζονταν από δηλητήρια, οστά, ειδικές σκόνες, τις οποίες εκχωρούσε ο Διάβολος, και μπορούσαν να προξενήσουν εκτός από ασθένειες και τον θάνατο,⁵⁹ σύμφωνα με τον Bodin και τις ευρύτερες αντιλήψεις της Πρώιμης Νεότερης περιόδου.

Η καλύτερη θεραπεία την οποία μπορούσαν να ακολουθήσουν οι άνθρωποι για την καταπολέμηση του Διαβόλου, σύμφωνα με τον Γάλλο νομικό, ήταν να μη φοβούνται τον Σατανά, ούτε τις μάγισσές του. Διαφορετικά, ενίσχυαν τον ίδιο τον Σατανά με τον τρόπο, το οποίον αισθάνονταν και ταυτόχρονα δε σέβονταν τις επιταγές του Κυρίου. Βέβαια δεν πρέπει να παραληφθεί το γεγονός, ότι όσες μάγισσες ισχυρίζονταν ότι μπορούσαν να θεραπεύσουν ασθένειες, αρχικά ζητούσαν από τον άρρωστο να εμπιστευτεί τις δυνάμεις τους.⁶⁰ Όπως μας υπενθυμίζει ο Bodin μέσα από τις περιγραφές των νομικών υποθέσεων που είχε αναλάβει, η πρακτική αυτή αποτέλεσε συχνό φαινόμενο, θεωρήθηκε ειδωλολατρική πράξη και ενίσχυσε τις αντιλήψεις για την επιβλαβή φύση των μαγισσών. Η κάθε μάγισσα όμως, δεν είχε τη δυνατότητα πάντοτε να ιατρέψει έναν ασθενή ακόμη και από τα δικά της μάγια, όπως ανέφερε ο Jean Bodin, διότι οι ανορθολογικές δυνάμεις της ήταν κίβδηλες, καθώς αποτέλεσαν υποσχέσεις του Διαβόλου «πατέρα» της εξαπάτησης.⁶¹ Στο σημείο αυτό μέσα από το δαιμονολογικό εγχειρίδιο του Γάλλου νομικού εξάγεται καλύτερα η επικρατούσα αντίληψη για τον επιρρεπή, εύπιστο και φλύαρο χαρακτήρα των γυναικών, ο οποίος μπορούσε να συμπαρασύρει και άλλους ανθρώπους σε πράξεις απεχθείς για την περίοδο.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 90, 136.

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 90, 139.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 148-149.

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 153.

Μάλιστα, καμία μάγισσα, όπως τόνισε ο Bodin, δεν κατόρθωσε με μαγικά ξόρκια ή διαφορετικά με μεταμφιέσεις να καταστήσει τον εαυτό της ομορφότερο από εκείνον που ήταν, διότι τα κάλλη και οι χάρες, αρετές οι οποίες ήταν αξιοθαύμαστες, αποτελούσαν θεϊκά χαρίσματα και πήγαζαν από τον Θεό. Απεναντίας, όταν οι άνθρωποι χαρακτήριζαν μία από τις ακολούθους του Διαβόλου, χρησιμοποιούσαν τη φράση «άσχημη σαν μάγισσα». Εξάλλου, οι άνθρωποι πίστευαν, ότι οι μάγισσες μύριζαν άσχημα και όπως σημείωσε ο Ιπποκράτης οι «δαιμονισμένοι», οι ακόλουθοι του Διαβόλου δηλαδή, έπασχαν από κρούσεις επιληψίας, ήταν δηλαδή ασθενείς οι ίδιοι, και εξέπεμπαν άθλια μυρωδιά.⁶²

Εικόνα 9. Δύο μάγισσες. Πίνακας του Hans Baldung Grien, 1523.

Στην Πρώιμη Νεότερη εποχή συχνά δαιμονοποιούνταν οι ψυχικές ασθένειες. Όπως ανέφερε ο Bodin αν η «τρέλα» ενός ανθρώπου δεν προερχόταν από κάποια ασθένεια, τότε το γεγονός εκείνο ήταν ενδεικτικό της κυρίευσης από δαιμονικό πνεύμα.⁶³ Μάλιστα, σύμφωνα με την περίπτωση στο Loudun, όπου σημειώθηκε ο μαζικός δαιμονισμός καλογριών, ο Διάβολος είχε τη δυνατότητα να διαπεράσει τα τείχη των μοναστηριών και να δαλεάσει ακόμη και τους ανθρώπους, οι οποίοι είχαν αφιερώσει τη

⁶² Στο ίδιο, σ. 155.

⁶³ Στο ίδιο, σ. 164.

ζωή τους στον Θεό, σύμφωνα με το δαιμονολογικό εγχειρίδιο του Γάλλου νομικού.⁶⁴ Εξάλλου, υπήρξε πάγια τακτική των αρχών της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, ιδιαίτερα στη βενετική αυτοκρατορία, να επιδεικνύουν ένα προνοιακό προσωπείο, μέσω της ανάπτυξης ιδρυμάτων περίθαλψης ασθενειών, ψυχικών και σωματικών ή ανθρώπων σε οικονομική δυσπραγία, τα οποία λειτουργούσαν υπό το κράτος αυστηρής ιεράρχησης, και όριζαν τις πολιτικές ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού ορισμένων ομάδων είτε λόγω ανέχειας είτε λόγω ασθένειας.⁶⁵

Μπορεί οι μάγισσες να αποτέλεσαν οικοδόμημα των παραδόσεων και των λαϊκών πεποιθήσεων, ωστόσο εν τέλει συνεισέφεραν και οι ίδιες σε αυτή τη συνθήκη, καθώς ανεξάρτητα από το αν οι κάτοικοι τις εκάστοτε κοινότητας προσέδιδαν τον χαρακτηρισμό «μάγισσα» σε οποιαδήποτε γυναίκα δεν κέρδιζε την εμπιστοσύνη τους, η συμβολή των «μαγισσών» παρόλα αυτά αποτέλεσε ένα συχνό φαινόμενο. Αδύναμες γυναίκες εκμεταλλεύτηκαν ενίοτε προς όφελός τους την πίστη των ανθρώπων στις σατανικές δυνάμεις και στην ύπαρξη και κυριαρχία του Διαβόλου. Βέβαια, ο φόβος των ανθρώπων για τις μάγισσες υπέκρυπτε και μία άλλη συνθήκη, αυτή της ατομικής ή συλλογικής ενοχής τους, διότι και οι ίδιοι είχαν εμπλακεί σε επονεϊδιστες πράξεις. Ο μοναδικός «σύμμαχος» των «μαγισσών» υπήρξε η ευρύτερη πίστη στην αντίληψη της εκδικητικής φύσης του Διαβόλου, ο οποίος προστάτευε τους ακολούθους του, και τιμωρούσε με δεινά εκείνους που τους καταδίωκαν. Επομένως, η μάγισσα υπήρχε, καθώς η κοινωνία πίστευε στην ύπαρξή της και ήταν δυνατή, διότι ο κοινωνικός περίγυρος έδειχνε πίστη στις ανορθολογικές ικανότητές της.⁶⁶

Εικόνα 10. Οι μάγισσες (τίτλος του έργου), σε μία λεπτομερειακή απεικόνιση τη στιγμή κατά την οποία παρασκευάζουν τα μαγικά τους φίλτρα και εκπονούν τις τελετουργίες τους. Ξυλόγλυπτο του Hans Baldung Grien, 1510.

⁶⁴ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 390.

⁶⁵ Α. Διαλέτη, Γ. Πλακωτός, Α. Πούπου, *Ιστορία της Βενετίας και της Βενετικής Αυτοκρατορίας, 11ος-18ος αι.: Κοινωνία, οικονομία, πολιτισμός*, Αθήνα: ΣΕΑΒ, 2015, σ. 154.

⁶⁶ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 397, 407-408.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2η: Νυχτερινές συναθροίσεις (Sabbaths).

Κατά τη διάρκεια του ύστερου Μεσαίωνα αρκετοί λόγιοι χριστιανοί θεολόγοι και αξιωματούχοι εισήγαγαν ένα δαιμονολογικό παράγοντα στον ορισμό της μάγισσας. Αναλυτικότερα, διατράνωσαν ότι την πεμπτούσια των μαγικών πρακτικών αποτέλεσε η σύναψη ενός συμβολαίου με τον Διάβολο, όπως επισημάνθηκε, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι επιθυμίες του σατανικού πνεύματος. Η συγκεκριμένη δαιμονολογική θεώρηση της μαγείας απέκτησε και μία «σαρκική» έκφραση, διότι υπήρξε η πεποίθηση πως οι μάγισσες πλέον λάμβαναν μέρος σε σεξουαλικά όργια με τον Διάβολο, συμμετείχαν σε νυχτερινές πτήσεις με σκοπό τη μαζική συγκέντρωσή τους στις συναθροίσεις των μαγισσών (Sabbaths ή Sabbats), οι οποίες στο φαντασιακό των προνεωτερικών κοινωνιών αποτέλεσαν μία «παρωδία» του μυστηρίου της Θείας Λειτουργίας, κατά την οποία οι συμμετέχοντες επιδίδονταν σε κλοπές της όστιας των καθολικών, καθώς και αβάπτιστων βρεφών για τις τελετουργίες τους. Ορισμένοι συγγραφείς δαιμονολογικών κειμένων εξέφρασαν επιπλέον την αντίληψη πως οι μάγισσες ήταν μέλη μίας διεθνούς συνωμοσίας, η οποία είχε ως απώτερο σκοπό την εξάλειψη του χριστιανισμού. Επομένως, οι μάγισσες εν γένει θεωρήθηκαν αιρετικές, δηλαδή οι πραγματικοί εχθροί του Θεού και των χριστιανών.⁶⁷

Οι μάγισσες, οι οποίες «δεινούσαν σε επίχρυσα ή επάργυρα πιάτα, έπιναν άφθονο κρασί, χόρευαν πρόσχαρα, σύναπταν ερωτική σχέση με τον Διάβολο και απολάμβαναν κάθε πιθανή απόλαυση, χωρίς μέτρο και μη δείχνοντας κανένα σεβασμό στους κανόνες-νόμους, λάμβαναν μέρος στις νυχτερινές συναθροίσεις τους (Sabbaths)». ⁶⁸ Σε αυτές τις συναθροίσεις έφταναν πετώντας πάνω σε σκούπες, σε δίκρανα, γεωργικά εργαλεία δηλαδή, ή ως αναβάτριες σε αίγες με κέρατα, στις οποίες τοποθετούσαν το σώμα τους ανάποδα από το κεφάλι του ζώου. Αυτό το φαντασιακό που θεωρήθηκε αποκύημα της δυτικής μυθοπλασίας, κατασκευάστηκε εν πολλοίς από τις πραγματείες των δαιμονολόγων, οι οποίες άντλησαν στοιχεία από τις αντιλήψεις των τοπικών κοινωνιών γύρω από τη μαγεία. Συγκεκριμένα, στα έργα τους οι δαιμονολόγοι πραγματεύτηκαν τις νυχτερινές πτήσεις των μαγισσών, διότι προβληματίστηκαν με το πώς ήταν δυνατόν να διανύουν τεράστιες αποστάσεις σε μία νύχτα ή ακόμη και κατά τη

⁶⁷ Wiesner-Hanks, *Πρώιμη νεότερη Ευρώπη*, σ. 447-448.

⁶⁸ L. Roper, *Witch Craze Terror and Fantasy in Baroque Germany*, London: Yale University Press, 2004, σ. 95.

διάρκεια του ύπνου τους να συνεχίζουν το ταξίδι τους. Ορισμένοι υποστήριξαν, ότι οι μάγισσες απάγγελναν ειδικά ξόρκια στους συντρόφους τους, προκειμένου να τους ξεγελάσουν και να παραβρεθούν ανεμπόδιστες στις νυχτερινές συναθροίσεις, ενώ άλλοι διατύπωσαν την άποψη ότι οι πτήσεις των μαγισσών δεν αποτέλεσαν πραγματικότητα, αλλά παραισθήσεις ή απλώς ένα όνειρο.⁶⁹

Εξάλλου, και οι απολαύσεις και το φανταστικό των νυχτερινών συναθροίσεων εξετάστηκαν ενδελεχώς από τους θεωρητικούς της εποχής, καθώς η μελέτη των ονείρων, των παραισθήσεων των ανθρώπων και των τρόπων, με τους οποίους μπορούν να εξαπατηθούν, ήρθε στο προσκήνιο την Πρώιμη Νεότερη περίοδο και μάλιστα, απασχόλησε έντονα τους θεωρητικούς λόγω των δαιμονολογικών εγχειριδίων και των διερωτήσεων των συγγραφέων τους για τα φαινόμενα αυτά. Ωστόσο, ήταν αντιφατικό το γεγονός, ότι οι δαιμονολόγοι εξέφρασαν τέτοιου είδους αμφιβολίες για τις νυχτερινές συναθροίσεις των μαγισσών (Sabbaths), ενώ εξακολουθούσαν να πιστεύουν στην ύπαρξη των ίδιων των μαγισσών και των πρακτικών τους.⁷⁰ Μάλιστα, ο Jean Bodin υποστήριξε, ότι αποτελούσε λοιδορία του Ευαγγελίου η άρνηση της πεποίθησης πως οι μάγισσες μεταφέρονταν στα Sabbath με την αρωγή του Διαβόλου, διότι σύμφωνα με το βιβλικό παράδειγμα το σατανικό πνεύμα μετέφερε τον Ιησού στην κορυφή ενός ναού και έπειτα ενός όρους, κατά τη διάρκεια των πειρασμών του Κυρίου. Πάντως, η μεγαλύτερη μερίδα των θεολόγων πίστευε ότι όντως ο Διάβολος μετέφερε το σώμα και τη ψυχή των ανθρώπων.⁷¹

Αποτέλεσε, βέβαια, κοινό τόπο η μεταφορά των μαγισσών στα Sabbath να εκπονείται με τις νυχτερινές πτήσεις πάνω σε σκούπες και αίγες, όπως προείπαμε, αλλά και με πτερωτά άλογα, με ξύλινα κοντάρια ή και χωρίς κανένα από τα προηγούμενα μέσα, σύμφωνα με τον Jean Bodin. Οι συναθροίσεις των μαγισσών λάμβαναν χώρα κυρίως το βράδυ, όπως υπογράμμισε ο Γάλλος νομικός⁷², και κατά τη διάρκεια της νύχτας του Σαββάτου της ιερής ημέρας των Εβραίων⁷³, οι οποίοι κατηγορήθηκαν δριμύτατα για επιτέλεση μαγικών πρακτικών. Για να μπορέσουν να μεταφερθούν σε αυτούς τους ειδικούς τόπους των Sabbath, οι μάγισσες έπρεπε αρχικά να παρασκευάσουν

⁶⁹ Roper, *Witch Craze*, σ. 95.

⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 96-97.

⁷¹ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 121.

⁷² Στο ίδιο, σ. 116-117.

⁷³ Wiesner-Hanks, *Πρώιμη νεότερη Ευρώπη*, σ. 115.

τις αλοιφές τους, επομένως κατέφθαναν στις νυχτερινές συναθροίσεις γυμνές και άπλωναν τις αλοιφές αυτές στο σώμα τους, όμως η πρακτική αυτή δεν ήταν πάντοτε απαραίτητη, όπως μας υπενθυμίζει ο Bodin.⁷⁴ Όλη αυτή η φρενίτιδα γύρω από τις πτήσεις των μαγισσών, η οποία διέγειρε και την έκρηξη του φαντασιακού των ανθρώπων της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, έχει πολλαπλές εξηγήσεις σύμφωνα με τη Lyndal Roper. Αναλυτικά, κατά τον 16ο και 17ο αιώνα οι άνθρωποι αδυνατούσαν να πραγματοποιήσουν με ευκολία μετακινήσεις, διότι μία μεταφορά από μία περιοχή σε μία άλλη απαιτούσε επίπονη εργασία. Εξάλλου, ένα ταξίδι μακρινό ή κοντινό, φανταστικό ή υπαρκτό υποδήλωνε την απομάκρυνση του ατόμου από την εκάστοτε τοπική κοινωνία.⁷⁵ Οι άνθρωποι, οι οποίοι παρευρίσκονταν στα Sabbath απομακρύνονταν από την κοινότητα για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα, ωστόσο ο χαρακτηρισμός τους ως μάγους ή μάγισσες τους είχε απομακρύνει-αποξενώσει ήδη από τον κοινωνικό ιστό, όπως γίνεται κατανοητό. Η συνθήκη αυτή επιδεινώθηκε με τον θεσμό των βασανιστηρίων, κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων, και δημιούργησε ακόμη πιο έντονα την εντύπωση στον εκάστοτε κατηγορούμενο μάγο ή μάγισσα ότι αποτελούσε ένα αποξενωμένο στοιχείο του συνόλου.⁷⁶

Μάλιστα, σύμφωνα με το δαιμονολογικό εγχειρίδιο του Bodin *Δαιμονομανία*, οι μάγισσες κατά τη διάρκεια των νυχτερινών τους συναθροίσεων (Sabbaths) ή και σε ανύποπτο χρόνο προσέφεραν τα αβάπτιστα παιδιά τους για θυσία στον Διάβολο και γενικότερα επιδίδονταν σε βρεφοκτονίες. Αναλυτικότερα, όπως υπογράμμισε ο Γάλλος νομικός, οι μάγισσες «σήκωναν στον αέρα τα βρέφη και τρυπούσαν το κεφάλι τους με μία μεγάλη καρφίτσα, προκειμένου να τα θανατώσουν».⁷⁷ Συνεχίζοντας ο Bodin την περιγραφή του αναφορικά με τις βρεφοκτονίες, μας πληροφορεί για το γεγονός, ότι ο Jacob Sprenger, ένας από τους δύο εμπνευστές του δαιμονολογικού εγχειριδίου *Malleus Maleficarum*, κάποτε είχε γνωρίσει μία μάγισσα, η οποία θανατώθηκε στην πυρά, καθώς είχε κατηγορηθεί για 41 βρεφοκτονίες.⁷⁸

Εξάλλου, τα δικαστικά κατάστιχα βρίθουν από υποθέσεις μαγισσών, οι οποίες στις μαρτυρίες τους υποστήριζαν, ότι ο Διάβολος παρότρυνε τις ίδιες στην επιτέλεση σκωπτικών μαγικών πρακτικών. Οι κύριοι στόχοι μίας μάγισσας, όπως αναφέραμε σε

⁷⁴ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 117.

⁷⁵ Roper, *Witch Craze*, σ. 98.

⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 98.

⁷⁷ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 205.

⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 205.

προηγούμενο σημείο της εργασίας, ήταν η πρόκληση δεινών στους ανθρώπους και ο θάνατός τους, εκπληρώνοντας τις επιθυμίες του Σατανά, όπως αυτές διαμορφώθηκαν και εκφράστηκαν μέσα από το φαντασιακό της Πρώιμης Νεότερης εποχής. Μάλιστα, ο Pierre de Lancre, Γάλλος λόγιος, υποστήριξε ότι «η θανατική ποινή δε θα έπρεπε να ισχύει για τις υποθέσεις, στις οποίες οι νυχτερινές συναθροίσεις των μαγισσών (Sabbaths) ήταν το αδίκημα, διότι οι μάγισσες παρευρίσκονταν στις συναθροίσεις εκείνες δια της βίας, βία που ασκούσε το διαβολικό πνεύμα, και προκειμένου να παρευρεθούν ο Σατανάς σε ορισμένες περιπτώσεις παραπλανούσε τους ακολούθους του». ⁷⁹ Βέβαια, αναφορικά με τις βρεφοκτονίες οι μάγισσες στις καταθέσεις τους υποστήριξαν, ότι οι δολοφονίες ανθρώπων και παιδιών, υπήρξαν παρορμητικές πράξεις, τις οποίες δεν μπορούσαν να ελέγξουν ή να αποφύγουν, διότι αποτέλεσαν επιθυμίες του κυρίου τους, του Διαβόλου. ⁸⁰

Μέσα στα πλαίσια, λοιπόν, της ανάπτυξης του μαγικού φαντασιακού των προνεωτερικών κοινωνιών η έννοια της μάγισσας και η πεποίθηση, ότι η ίδια μπορούσε να προξενήσει δεινά στους ανθρώπους, αφού ήταν συνεργός του Διαβόλου, διαδόθηκαν ραγδαία και επηρέασαν αντιλήψεις, ιδέες και πυροδότησαν ορισμένους λόγιους της Πρώιμης Νεότερης εποχής στη συγγραφή κειμένων-λίβελων εναντίων των μαγισσών. Σύμφωνα λοιπόν με τον Johann Vier, «καθώς οι μάγισσες είναι συνήθως γριές, στενόμυαλες και με μελαγχολική φύση (γυναίκες που καταθλίβονται εύκολα και έχουν ελάχιστη εμπιστοσύνη στο Θεό), δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Διάβολος επηρεάζει και εξαπατά εύκολα το μυαλό τους με πλάνες και οράματα που τις περιπλέκουν τόσο πολύ, ώστε ομολογούν πράξεις που σε καμία περίπτωση δεν έχουν διαπράξει». ⁸¹ Γίνεται επομένως αντιληπτή η επικρατούσα αντίληψη των ανθρώπων της εποχής για τη φύση της μαγείας, η οποία πηγάζει από τις «ανίσχυρες», «φλύαρες» και «κακόβουλες» γυναίκες, καθώς και οι προκαταλήψεις που ακολουθούσαν μία γυναίκα, όπως η μαλθακότητα, η πονηριά, ακόμη και η ηλικία, η οποία μπορούσε να χρησιμοποιηθεί κακεντρεχώς για τη στοιχειοθέτηση μίας κατηγορίας για μαγεία.

Μία άλλη ενδιαφέρουσα πρακτική των Sabbath αποτέλεσε ο χορός, ο οποίος λάμβανε χώρα στις νυχτερινές συναθροίσεις. Συγκεκριμένα, η εικόνα, την οποία παρουσίασαν οι δαιμονολόγοι για τους χορούς των μαγισσών στα Sabbath, ήταν δομημένη σε έκνομες ερωτικού περιεχομένου πράξεις με τον Διάβολο, καθώς οι

⁷⁹ Wilby, E (2013). «Burchard's strigae, the Witches' Sabbath, and Shamanistic Cannibalism in Early Modern Europe», *Magic, Ritual, and Witchcraft*, 8 (1), 39.

⁸⁰ Wilby, «Burchard's strigae», 39.

⁸¹ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 395.

μάγισσες σχημάτιζαν κύκλους χορεύοντας σε έντονους ρυθμούς. Τις περισσότερες φορές, οι κατηγορούμενες για μαγεία γυναίκες τόνιζαν, ότι στις ταραχώδεις, αλλά κοινότυπες συναντήσεις τους, οι χοροί είχαν τον χαρακτήρα εκκλησιαστικών και τοπικών εορτών, στις οποίες οι χωρικοί διασκέδαζαν, χόρευαν, έπιναν κι έτρωγαν και οι πρακτικές αυτές ωφελούσαν και τους συγκατοίκους τους που χρειάζονταν οικονομική υποστήριξη. Εξάλλου, οι χοροί στα χωριά είχαν και φιλανθρωπικό χαρακτήρα, καθώς οι συμμετέχοντες έδειχναν ζήλο στην παροχή αρωγής των απόρων. Ωστόσο, οι χοροί αυτοί των καθολικών κοινοτήτων αποτελούσαν για τους ευσεβείς προτεστάντες περιστασιακές ευκαιρίες για τη διάπραξη αμαρτιών, ένα γεγονός το οποίο άνοιγε διάυλο επικοινωνίας με τον Διάβολο.⁸²

Εικόνα 11. Η μάχη ανάμεσα στη Σαρακοστή και το Καρναβάλι. Πίνακας του Peter Brueghel, 1559.

Μάλιστα, την ίδια άποψη συμμερίζονταν και καθολικοί θεωρητικοί της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, όπως ο δικαστής και διώκτης μαγισσών Nicolas Rémy. Ο ίδιος σε ένα χωρίο του ενημέρωνε τους αναγνώστες του, ότι οι μάγισσες στους χορούς τους, οι οποίοι προσιδίαζαν με εκείνους των καθολικών εορτών, φορούσαν μάσκες, όπως συνέβαινε την περίοδο του Καρναβαλιού και συνέχιζε στηλιτεύοντας και το έθιμο αυτό και τους συμμετέχοντες. Ο Rémy θεωρούσε τις μεταμφιέσεις και τις υπέρμετρες απολαύσεις του Καρναβαλιού ως δαιμονικές πρακτικές, ταιριαστές για τις μάγισσες.⁸³ Ο πίνακας του Peter Brueghel *Η μάχη ανάμεσα στη Σαρακοστή και το Καρναβάλι* ενστερνίστηκε τις απόψεις του Rémy και απεικόνισε τη Σαρακοστή, την εορτή της

⁸² Roper, *Witch Craze*, σ. 98.

⁸³ Στο ίδιο, σ. 101.

ευλάβειας, ως μία κάτισχνη, φειδωλή μορφή που φορούσε κουρέλια και βρισκόταν πάνω σε κάρο, το οποίο έσερνε ένας μοναχός, και μία καλόγρια, η οποία έδιδωχε το Καρναβάλι, το οποίο παρουσιάστηκε, ως μία υπέρβαρη μορφή πάνω σε ένα βαρέλι κρασιού κραδαίνοντας μία σούβλα με το κεφάλι ενός χοίρου, με λουκάνικα και κοτόπουλα.⁸⁴

Επιπρόσθετα, οι χοροί των μαγισσών, όπως τόνισε ο Bodin, προκαλούσαν φρενίτιδα στους άνδρες και διέκοπταν την εγκυμοσύνη των γυναικών. Επομένως, η «Volta», ένας γρήγορος χορός, τον οποίο έφεραν οι μάγισσες από την Ιταλία στη Γαλλία, εκτός από τις αγενείς και χυδαίες κινήσεις της, προξενούσε και δεινά στους ανθρώπους. Οι πρακτικές αυτές σύμφωνα με τον Bodin, αποτέλεσαν ζήτημα υψηλής επικινδυνότητας για το εκάστοτε κράτος και έπρεπε να αντιμετωπιστούν με άτεγκτο τρόπο.⁸⁵ Ο Nicolas Rémy μάλιστα, επεσήμανε τα αρνητικά γνωρίσματα των χορών και συγκεκριμένα θεωρούσε, πως «το πάθος για τους χορούς, όπως παρατηρείται εμπειρικά, είναι σχεδόν πάντα η γενεσιουργός δύναμη της αμαρτίας ανάμεσα στους ανθρώπους».⁸⁶ Τέλος, δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός, ότι ο χορός «Volta» αποτέλεσε τον κεντρικό άξονα γύρω από τη διασκέδαση των μαγισσών. Ο χορός αυτός προέρχεται από την Ιταλία και ήταν συχνό φαινόμενο για τους ανθρώπους της Πρώιμης Νεότερης Ευρώπης να «δαιμονοποιούν» οτιδήποτε προερχόταν από τον εξωτερικό-άγνωστο για εκείνους περιβάλλοντα χώρο.

Πράγματι, οι νυχτερινές πτήσεις, τα σεξουαλικά όργια και ο κανιβαλισμός είχαν συνδεθεί άρρηκτα με κατηγορίες εναντίον αιρετικών και αλλόθρησκων ομάδων ήδη από τον 15ο και 16ο αιώνα. Συγκεκριμένα, οι βάλδιοι, σύμφωνα με τους χριστιανούς, αναμειγνύονταν σε χορούς και σεξουαλικές, έκνομες επαφές μετά τα εκκλησιαστικά κηρύγματα και οι Εβραίοι ήταν υπεύθυνοι για κλοπές της όστιας των καθολικών, προκειμένου να τη χρησιμοποιήσουν στις τελετουργίες τους και οι ίδιοι μάλιστα, κακομεταχειρίζονταν την όστια σε βαθμό που «μάτωνε». Οι Εβραίοι εκτός των άλλων, κατηγορήθηκαν και για απαγωγές παιδιών, τα οποία σκότωναν για το αίμα τους, το οποίο χρησιμοποιούσαν σε τελετές ή ακόμη και για κανιβαλισμό. Αυτές οι τελετουργίες, στο χριστιανικό φαντασιακό, είχαν ως απώτερο σκοπό τη σύσφιξη των διαπροσωπικών σχέσεων των μελών της εκάστοτε θρησκείας ή αίρεσης, και για αυτό κρίθηκαν ένοχοι οι

⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 101.

⁸⁵ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 120.

⁸⁶ Roper, *Witch Craze*, σ. 101.

οπαδοί τους συλλήβδην και σύμφωνα με την κυρίαρχη χριστιανική ιδεολογία, έπρεπε να εξαλειφθούν.⁸⁷

Μάλιστα, όπως ανέφερε ο Jean Bodin στο έργο του *Δαιμονομανία*, οι «άμεσες συμφωνίες», όπως αναφέραμε, των μαγισσών με τον Διάβολο μπορούσαν να συναφθούν και προφορικά, ωστόσο για τον καλύτερο έλεγχο των ακολούθων του ο Διάβολος έθετε ως όρο την καταγραφή των υποχρεώσεων των μαγισσών και την υπογραφή τους, ακόμη και με το αίμα των ενδιαφερόμενων, πριν ακόμη αποκτήσουν την εκάστοτε ικανότητα ή δύναμη που ζήτησαν από τον Διάβολο. Με αφετηρία τη θέση αυτή, η εκάστοτε συμφωνία μπορούσε να διαρκέσει από ένα μέχρι και δύο χρόνια, όμως τα χρονικά αυτά περιθώρια ήταν ευμετάβλητα. Μετά τη σύναψη της συμφωνίας ο Σατανάς «σημάδευε» με στίγμα τους νέους ακολούθους του, ωστόσο όπως υπογράμμισε και ο Lambert Daneau στο έργο του *Les sorciers* οι ακόλουθοι του Διαβόλου, οι οποίοι πρόθυμα έθεταν τους εαυτούς τους υπό την κυριότητά του και ακολουθούσαν πιστά τις υποσχέσεις τους, δε στιγματίζονταν. Το γεγονός βέβαια, το οποίο προβλημάτισε τον Jean Bodin, ήταν η ακόρεστη επιθυμία των μαγισσών, εκτός από το να αποποιηθούν τον Θεό, να βαπτιστούν για δεύτερη φορά στο όνομα του Διαβόλου. Από την τελετή αυτή, οι μάγισσες λάμβαναν ένα ακόμη όνομα, για αυτό αρκετές φορές διέθεταν δύο ονόματα.⁸⁸ Σύντομα, οι σατανικές βαπτίσεις απέκτησαν ένα περίπλοκο-περίτεχνο πλαίσιο στη φαντασία των ανθρώπων, με τις συγκεκριμένες τελετές να εκτελούνται τρεις φορές, όπως και οι ερωτικές συνενυρέσεις των μαγισσών με τον Διάβολο, μία πρακτική η οποία θα αναλυθεί παρακάτω.⁸⁹

Εικόνα 12. Μελαγχολία. Πίνακας του Lucas Cranach του πρεσβύτερου, 1532-1533.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 109.

⁸⁸ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 112-113.

⁸⁹ Roper, *Witch Craze*, σ. 103.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3η: Δαιμονική σεξουαλικότητα.

Όπως σημειώθηκε και προηγουμένως το δαιμονολογικό εγχειρίδιο *Malleus Maleficarum*, αποτέλεσε μία από τις κυριότερες πηγές, την οποία συμβουλευόνταν κληρικοί και λόγιοι των προνεωτερικών κοινωνιών για την άντληση πληροφοριών, αναφορικά με τα ζητήματα των μαγισσών και των μαγικών πρακτικών. Σύμφωνα επομένως με το εγχειρίδιο των Institoris και Sprenger, μία από τις αδυναμίες των γυναικών ήταν η λάγνα και φιλήδονη φύση τους, χαρακτηριστικά τα οποία καθιστούσαν τις γυναίκες δέσμιες των επιθυμιών τους, ιδίως της λαγνείας για σαρκική επαφή. Τα μειονεκτήματα της ιδιοσυστασίας των γυναικών, σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις της εποχής, υποβίβασαν τις γυναίκες πνευματικά και διανοητικά αναφορικά με τους άνδρες. Μάλιστα, λόγω του αυστηρού πλαισίου της ηθικής της Πρώιμης Νεότερης εποχής, οι αχαλίνωτες και έκνομες σεξουαλικές επιθυμίες των γυναικών δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν-εκτονωθούν, μία δυσάρεστη για εκείνες κατάσταση που αποτέλεσε και την πηγή της μοχθηρίας τους, σύμφωνα με τους Institoris και Sprenger.⁹⁰ Οι πιο κακεντρεχείς γυναίκες, χαρακτηρίστηκαν από την ακόρεστη λαγνεία τους και η φιληδονία ως γνώρισμα συνδέθηκε άρρηκτα με τις μάγισσες, οι οποίες προκειμένου «να ικανοποιήσουν τις σεξουαλικές τους επιθυμίες και την ακόρεστη λαγνεία τους, συνευρέθηκαν ερωτικά με δαιμονικά πνεύματα», όπως επισημάνθηκε στο *Malleus Maleficarum*.⁹¹

Όταν ο Διάβολος επισκεπτόταν τις μάγισσες, πέρα από τη σύναψη του συμβολαίου, κυριευόταν από ερωτικά κίνητρα και συνήθως λάμβανε τη μορφή ενός ατόμου, το οποίο η εκάστοτε μάγισσα γνώριζε ή είχε φαντασιωθεί ως ερωτικό σύντροφο. Η διατήρηση σεξουαλικών επαφών με τον Διάβολο πήγαζε από τις δαιμονολογικές θεωρίες και την ευρεία αποδοχή που διέθεταν τέτοιες ιστορίες, των οποίων οι ρίζες βρίσκονταν στις εντόπιες κουλτούρες, την καθημερινότητα και τα παραμύθια. Μάλιστα, οι ιστορίες των σεξουαλικών επαφών των μαγισσών με τον Διάβολο ξεκινούσαν, όπως μία τυπική ιστορία δύο εραστών, όμως στη συνέχεια λάμβαναν μία άλλη τροπή, όταν οι μάγισσες διαισθάνονταν, πως ο ερωτικός τους σύντροφος δεν είχε τη φυσική θερμοκρασία ενός ανθρώπινου σώματος, αλλά ήταν ψυχρός ή διέθετε πόδια αίγας.

⁹⁰ H. Broedel, *The Malleus Maleficarum and the construction of witchcraft: Theology and popular belief*, Manchester: Manchester University Press, 2003, σ. 177.

⁹¹ Broedel, *The Malleus Maleficarum*, σ. 177.

Εξάλλου, η σύναψη σεξουαλικών επαφών με τον Σατανά αποτέλεσε τη σωματική, αντίστοιχη πρακτική με τη σύναψη του συμβολαίου και το γεγονός αυτό εξιστορήθηκε διεξοδικά από τις μάγισσες στις ομολογίες τους, καθώς κατηγορήθηκαν περισσότερο για την απολεσθείσα παρθενία τους, παρά για τη σύναψη του συμβολαίου με τον Διάβολο. Η υπογραφή μίας συμφωνίας ήταν άγνωστη πρακτική για τους ανθρώπους της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, οι περισσότεροι από τους οποίους δε γνώριζαν να υπογράφουν το όνομά τους. Επομένως, θεώρησαν τις διαπροσωπικές σχέσεις των μαγισσών με τον Διάβολο ένα σημαντικότερο στοιχείο, διότι με τη σύναψη ερωτικών επαφών η μάγισσα δήλωνε και την υποτέλειά της στο μοχθηρό πνεύμα.⁹²

Οι μαρτυρίες των μαγισσών μελετήθηκαν διεξοδικά και η βιβλιογραφία έχει δείξει, ότι οι γυναίκες, οι οποίες κατηγορήθηκαν για επιτέλεση μαγικών πρακτικών, πρέπει να ιδωθούν ως ενεργά υποκείμενα που είτε εσωτερίκευαν την ταυτότητα της μάγισσας είτε επικεντρώθηκαν σε επιμέρους στοιχεία της ταυτότητας αυτής στις καταθέσεις τους. Η Diane Purkiss σημείωσε, ότι «σπάνια συσχετίζουμε τις μάγισσες με τη δράση. Η δράση προϋποθέτει δύναμη· τη δύναμη να διαμορφώνεις τη δική σου ζωή και ιστορία. Θεωρούμε ότι το να κατηγορείσαι ως μάγισσα σου στερεί την ταυτότητά σου και την αντικαθιστά με κάποια άλλη, που δεν είναι της δικής σου επιλογής».⁹³

Στις καταθέσεις τους οι μάγισσες άντλησαν στοιχεία από το μαγικό φαντασιακό των προνεωτερικών κοινωνιών και συχνά αναπαρήγαγαν, όσα πίστευαν, ότι επιθυμούσε, να ακούσει ο εκάστοτε ανακριτής, διότι οι ομολογίες των κατηγορούμενων για μαγεία γυναικών αποσπούνταν υπό το κράτος των βασανιστηρίων. Επομένως, οι μαρτυρίες των μαγισσών δεν εκμαιεύονταν από τους ανακριτές ελεύθερα. Βέβαια, στην πρόσφατη βιβλιογραφία έχει υποστηριχθεί, ότι οι κατηγορούμενες είχαν τη δυνατότητα συγκρότησης «των δικών τους» μαρτυριών.⁹⁴ Αναλυτικότερα, οι κατηγορούμενες γυναίκες έδειχναν επιφυλακτικές στο να παραδεχτούν ότι ήταν μέρος ενός μαγικού φαντασιακού της Πρώιμης Νεότερης εποχής, που τις ήθελε να συμμετέχουν στις νυχτερινές συναθροίσεις των μαγισσών (Sabbath), και όταν παραδέχονταν τη συμμετοχή τους, μεριμνούσαν στην αποστασιοποίησή τους όσο το δυνατόν περισσότερο από τις

⁹² Roper, *Witch Craze*, σ. 80-81.

⁹³ Διαλέτη, Α (2013). «Αναζητώντας το γυναικείο υποκείμενο στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη: πρόσφατες ιστοριογραφικές κατευθύνσεις», *Τα Ιστορικά*, 300 (58), 114.

⁹⁴ Διαλέτη, «Αναζητώντας το γυναικείο υποκείμενο», 114.

ανόσιες-σεξουαλικές και δαιμονικές δραστηριότητες, οι οποίες λάμβαναν χώρα στις συναντήσεις αυτές.⁹⁵

Σύμφωνα λοιπόν με μαρτυρίες, ο Διάβολος παρουσιαζόταν με μαύρο ένδυμα και καπέλο, το οποίο είχε ένα φτερό πάνω του. Το φτερό ήταν σύμβολο της εξαπάτησης, της λαγνείας και της δολιότητας, εκτός από ένα διακοσμητικό στοιχείο κομψότητας, καθώς μπορούσε να μεταφραστεί και σε συμβολικό επίπεδο ως μία υλική μεταφορά του ανδρικού μορίου. Στη συνέχεια η εκάστοτε μάγισσα είχε καταγράψει σε λίστα δύο ή τρία μέρη, όπου μπορούσαν να συνευρεθούν με το σκοτεινό πνεύμα, όπως ο στάβλος, το δάσος και η κατοικία της, και μετέπειτα με μία χειραψία πραγματοποιούσε τον όρκο πίστης της στον Διάβολο. Βέβαια, όπως συνέβαινε και με τους χωρικούς, ο Διάβολος δε διέθετε ευφράδεια λόγου, όμως επανειλημμένα διατύπωνε την υπόσχεση, ότι η εκάστοτε μάγισσα «πρέπει να έχει ωραία πράγματα». Αυτή η συνθήκη είχε τις καταβολές της στο αυστηρό καθεστώς του έγγαμου βίου, ειδικότερα μετά την καθολική Αντιμεταρρύθμιση, διότι η τιμή της εκάστοτε γυναίκας έπρεπε να διασφαλίζεται με τον όρκο αγάπης, δηλαδή το μυστήριο του γάμου, και όποτε οι γυναίκες φαντασιώνονταν την ερωτική συνεύρεση με τον Διάβολο, πρώτα εκείνος έπρεπε να υποσχεθεί ότι θα τις νυμφευθεί, διαφορετικά οι σεξουαλικές σχέσεις ήταν απαγορευμένες.⁹⁶

Όπως μας υπενθυμίζει ο Bodin, στο δαιμονολογικό εγχειρίδιο *Malleus Maleficarum*, ο Jacob Sprenger ανέφερε, ότι «πολλές φορές στους αγρούς και στα δάση οι μάγισσες γυμνές επιδίδονταν σε σεξουαλικές πράξεις με τον Διάβολο και συχνά μάρτυρες ανέφεραν στις καταθέσεις τους, ότι είδαν στους αγρούς γυμνές γυναίκες-μάγισσες».⁹⁷ Ο Sprenger επίσης επεσήμανε, ότι οι σύζυγοι των μαγισσών ορισμένες φορές ανακάλυπταν τις γυναίκες τους, να συνευρίσκονται ερωτικά με δαιμονικά πνεύματα, τα οποία πίστευαν, ότι ήταν άνδρες. Ωστόσο, όταν προσπάθησαν, να επιτεθούν στους δαίμονες-άνδρες με το ξίφος τους, οι ανδρικές μορφές είχαν εξαφανιστεί.⁹⁸

Στα πλαίσια μάλιστα της δαιμονικής σεξουαλικότητας, ο Bodin κατέγραψε στο έργο του *Δαιμονομανία* την περίπτωση της Magdalena de la Cruz από την Κόρδοβα της Ισπανίας. Συγκεκριμένα, το 1545 η Magdalena, ηγούμενη ενός μοναστηρίου,

⁹⁵ L. Roper, *Oedipus and the Devil: Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe*, London: Routledge, 1994, σ. 207.

⁹⁶ Roper, *Witch Craze*, σ. 81-83, 89.

⁹⁷ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 131.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 131.

συνειδητοποίησε, ότι οι υπόλοιπες μοναχές υποπτεύονταν, ότι ήταν μάγισσα και φοβούμενη τη θανατική ποινή για το «έγκλημα» της μαγείας, προσπάθησε να ζητήσει χάρη από τον Πάπα. Στην κατάθεσή της η Magdalena υποστήριξε, πως από την ηλικία των δώδεκα ένα σατανικό πνεύμα την επισκεπτόταν υπό τη μορφή ενός Μαυριτανού και ικετεύοντας τη νεαρή κοπέλα, ζητούσε από την ίδια να συνευρεθεί ερωτικά μαζί του. Η Magdalena, αφού συναίνεσε, συνέχισε, να επιδίδεται σε σεξουαλικές πράξεις με το δαιμονικό πνεύμα για τουλάχιστον τριάντα χρόνια.⁹⁹

Από τις συνεντεύξεις η ηγουμένη απέκτησε μαγικές-ανορθολογικές δυνάμεις, που της παρείχε το σατανικό πνεύμα, μία κατάσταση, όπως τόνισε ο Bodin, η οποία εξέπληξε τις υπόλοιπες μοναχές, αφού η Magdalena όταν βρισκόταν στην εκκλησία αιωρούνταν και το ίδιο συνέβαινε και με την όστια κατά τη διάρκεια της Θείας Κοινωνίας, καθώς το ψωμάκι έφτανε μπροστά στην ηγουμένη ανασηκωμένο στον αέρα. Τα ανεξήγητα αυτά γεγονότα οδήγησαν τις μοναχές, να θεωρούν, ότι η Magdalena ήταν αγία, ωστόσο όταν ο ιερέας συνειδητοποίησε, ότι έλειπε η όστια, τότε ξεκίνησαν οι υποψίες αναφορικά με την ανάμειξη της ηγουμένης σε μαγικές πρακτικές. Η Magdalena με τη μαρτυρία της κατάφερε, να αποκτήσει χάρη από τον Πάπα Παύλο Γ', διότι η ίδια είχε μετανοήσει για τις πράξεις της. Ωστόσο, ο Γάλλος νομικός υποστήριξε, ότι η ηγουμένη ήταν αφοσιωμένη στον Διάβολο, καθώς από μικρή ηλικία το σκοτεινό πνεύμα συγχρωτίστηκε με τη Magdalena. Αναλυτικότερα, στην ηλικία των έξι, ηλικία που τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τον περίγυρό τους, εμφανίστηκε στη Magdalena ο Διάβολος και στην ηλικία των δώδεκα, στην αρχή της εφηβείας δηλαδή, ο Σατανάς ξεκίνησε να συνευρίσκεται ερωτικά με τη νεαρή κοπέλα.¹⁰⁰

Επίσης, όπως επεσήμανε ο Bodin, ενδιαφέρον είναι το γεγονός, ότι σε ορισμένες ομολογίες-ιστορίες άνδρες κατηγορούνταν για τη σύναψη ερωτικών επαφών με τον Διάβολο, διότι σύμφωνα με τις αντιλήψεις των προνεωτερικών κοινωνιών οι γυναίκες ήταν αυτές που υπήρξαν συνεργοί-ακόλουθοι του Διαβόλου και ως συνέπεια των συμφωνιών τους με το σατανικό πνεύμα επιδίδονταν σε μαγικές πρακτικές. Εντούτοις, όπως υποστήριξαν οι δαιμονολόγοι, ο Διάβολος μπορούσε να λάβει τη μορφή οποιουδήποτε ανθρώπου, άνδρα και γυναίκας, προκειμένου να επιδοθεί σε σεξουαλικές πράξεις με τα θύματά του.¹⁰¹ Ο Giovanni Francesco Pico della Mirandola, στο έργο του

⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 132.

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 132-133.

¹⁰¹ Roper, *Witch Craze*, σ. 85.

De rerum praenotione έγραψε για τη συνάντησή του με τον μάγο Benoît Bern, όπως μας υπενθυμίζει ο Γάλλος νομικός. Ο Benoît Bern ήταν 80 ετών και προέβη σε μία διεξοδική ομολογία, στην οποία υποστήριξε ότι για περισσότερα από 40 χρόνια συνευρισκόταν ερωτικά με ένα δαιμονικό πνεύμα, το οποίο είχε λάβει γυναικεία μορφή και αποτέλεσε τη συντροφιά του σε όλες τις εκφάνσεις του βίου, χωρίς να γίνεται αντιληπτή η πραγματικότητα αυτή από κανένα. Το όνομα του πνεύματος υπό τη γυναικεία του μορφή ήταν Ερμιόνη, και ο ίδιος ο μάγος είχε επιδοθεί εκτός των άλλων σε πολλά ανοσιουργήματα, όπως η αφαίμαξη παιδιών.¹⁰²

Η ακόρεστη σεξουαλική επιθυμία των γυναικών, στο φαντασιακό της Πρώιμης Νεότερης εποχής εκφράστηκε άλλοτε από την ελίτ των διανοούμενων με τον φόβο της επανειλημμένης ερωτικής συνεύρεσης των γυναικών-μαγισσών με τον Διάβολο, όσο εκείνες ήταν φυλακισμένες κατά τη διάρκεια των ανακριτικών διαδικασιών. Οι νυχτερινές αυτές επισκέψεις του Σατανά εμψύχωναν τις κατηγορούμενες, στο να αντισταθούν σθεναρά στις ερωτήσεις των ανακριτών, αλλά και στα επικείμενα βασανιστήρια. Ο Διάβολος έδινε ματαιόδοξες υποσχέσεις στις μάγισσες, λέγοντας πως θα τις διέσωζε, ώστε να επιδείξουν θάρρος και φρόνηση στη δύσκολη περίοδο της ανάκρισης σύμφωνα με την κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής. Βέβαια κρίνεται άξιο αναφοράς το γεγονός, ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, ιδιαίτερα στη Γερμανία, διαμεσολαβητής στη σύναψη ερωτικών επαφών μίας μάγισσας με τον Διάβολο ήταν η μητέρα της. Η μητέρα ήταν επιφορτισμένη με το έργο της εξήγησης των οφελών που θα είχε η επίδοξη μάγισσα, αφού συνευρισκόταν σεξουαλικά με τον κύριό της. Μάλιστα, οι μαγικές ικανότητες μεταφέρονταν μέσω του αίματος και η επικρατέστερη αντίληψη ήταν πως οι γονείς κληρονομούσαν αυτές τις ικανότητες στα παιδιά τους.¹⁰³ Ειδικότερα, στη Σκωτία πίστευαν ότι οι μαγικές ιδιότητες κληρονομούνταν ως επί το πλείστον στην κόρη της μάγισσας, όχι απαραίτητα στον γιο. Η φράση «the witch's get», δηλαδή «η απόγονος της μάγισσας», ήταν χαρακτηριστική αυτής της ιδεολογίας.¹⁰⁴

Γενικότερα, το γεγονός, το οποίο κέντρισε το ενδιαφέρον των μελετητών, ήταν οι αντιλήψεις των θεολόγων-δαιμονολόγων σχετικά με την αναπαραγωγή απογόνων κατά τη διάρκεια των ερωτικών επαφών των μαγισσών με τον Διάβολο. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη δεν ήταν εφικτή η τεκνοποίηση με τον Διάβολο,

¹⁰² Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 132.

¹⁰³ Roper, *Witch Craze*, σ. 88, 90.

¹⁰⁴ Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 403.

αντιθέτως οι διανοούμενοι πίστευαν, ότι οι σεξουαλικές σχέσεις με τον Σατανά ήταν ψυχρές, διέπονταν από δυστυχία και ήταν άκαρπες, μία συνθήκη, η οποία είχε τις ρίζες της στην πεποίθηση των ανθρώπων της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, ότι τα πολλά παιδιά ήταν μία πραγματικότητα, που τους προξενούσε φόβο λόγω των ευθυνών. Αντίθετα, επιθυμούσαν να απολαμβάνουν τις ερωτικές απολαύσεις των εξωσυζυγικών σχέσεων, χωρίς το άγχος των απογόνων.¹⁰⁵

Επίσης, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Jean Bodin, οι γυναίκες, η οποίες φύσει εξέπεμπαν ένα άρωμα ευωδίας πολύ πιο όμορφο από εκείνο των ανδρών, μετά την ερωτική τους συνένωση με τον Διάβολο μετατρέπονταν σε ανιαρά, λυπημένα, άσχημα και δύσοσμα άτομα σε υπέρμετρο βαθμό.¹⁰⁶ Επιπρόσθετα, ο Nicolas Rémy ενστερνίστηκε τη θεωρία του δασκάλου του Jean Bodin, ο οποίος υποστήριξε ότι όντως οι μάγισσες μπορούσαν να τεκνοποιήσουν με τον Διάβολο και τα παιδιά αυτών των ενώσεων ονομάζονταν «Vechselbelg» στα γερμανικά ή «changelings» στα αγγλικά, δηλαδή «υβριδικοί».¹⁰⁷ Πράγματι, ο Bodin υπογράμμισε την ύπαρξη των παιδιών αυτών και ανέφερε, ότι τον χαρακτηρισμό «Vechselbelg» προσέδωσε ο Jacob Sprenger. Τα παιδιά αυτά μάλιστα, ήταν βαρύτερα από τα υπόλοιπα, ωστόσο πάντοτε αδύνατα, είχαν τη δυνατότητα να αφαιμάξουν τρεις παραπάνω, χωρίς να παχύνουν και από μικρή ηλικία συνευρίσκονταν ερωτικά με αυτές. Ήταν, δηλαδή, διαβολικές υπάρξεις με μορφή μικρών παιδιών και συνήθως παρέμενε άγνωστο το πώς θα αναπτύσσονταν.¹⁰⁸

Επιπλέον, μία από τις σημαντικότερες πτυχές της δαιμονικής σεξουαλικότητας αποτέλεσαν τα σκωπτικά ερωτικά ξόρκια των μαγισσών, τα οποία σκοπό είχαν να βλάψουν τους συντοπίτες της εκάστοτε μάγισσας και κυρίως στόχευαν ζευγάρια. Συγκεκριμένα, στα τέλη του 12ου αιώνα ο κληρικός, θεολόγος και λόγιος Πέτρος του Blois, στη Γαλλία, κατηγόρησε τις γυναίκες για την παρασκευή κέρινων και πήλινων ανθρώπινων ομοιωμάτων είτε για τη χρήση τους σε ερωτικά μάγια είτε για εκδικητικούς λόγους. Τα ερωτικά μάγια θεωρήθηκαν από το σύνολο των ανθρώπων των προνεωτερικών κοινωνιών, ιδιαίτερα της μορφωμένης ελίτ, ότι προέρχονταν και εκπονούνταν από τις ανορθολογικές-μαγικές δυνάμεις των γυναικών που επιδίδονταν σε απόκρυφες πρακτικές. Η ερωτική μαγεία, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της περιόδου, είχε την ικανότητα να αυξήσει ή να μειώσει τη σεξουαλική επιθυμία και τη συζυγική

¹⁰⁵ Roper, *Witch Craze*, σ. 91, 94.

¹⁰⁶ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 155.

¹⁰⁷ Roper, *Witch Craze*, σ. 91-92.

¹⁰⁸ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 132.

τρυφερότητα του εκάστοτε θύματος ή να προξενήσει σεξουαλική δυσλειτουργία, στειρότητα και άμβλωση.¹⁰⁹

Εξάλλου, υπήρχαν αρκετές πρακτικές, οι οποίες συνδέθηκαν με τα σκωπτικά ερωτικά μάγια, ωστόσο τα ξόρκια αναφορικά με το «δέσιμο» ενός ατόμου εκπονούνταν συχνά¹¹⁰ και μπορούσαν να αποβούν επιζήμια για το εκάστοτε θύμα. Αναλυτικότερα, η πιο αισχρή και επιζήμια τεχνική των ερωτικών μαγικών πρακτικών, η οποία αφορούσε τον έγγαμο βίο, ήταν ο «κόμπος του κορδονιού στο κάλυμμα του καβάλου». Σύμφωνα με τον Bodin, το ξόρκι αυτό ήταν τόσο διαδεδομένο ήδη από τα ρωμαϊκά χρόνια και σαν πρακτική το εκτελούσαν ακόμη και τα παιδιά με μεγάλη υπερηφάνεια, χωρίς να υποστούν καμία επίπτωση. Το ξόρκι αυτό απαγγέλλονταν, καθώς ο επιτήδειος έδενε κόμπους σε ένα κορδόνι και οι άνθρωποι θωρούσαν, ότι προξενούσε στους άνδρες σεξουαλική ανικανότητα και στις γυναίκες ερωτική αδιαθεσία-αδιαφορία.¹¹¹

Κατά τη διάρκεια του 15ου αιώνα τα ερωτικά μάγια σταδιακά έπαψαν να θεωρούνται ως απλές δεισιδαιμονίες και εντάχθηκαν στο δαιμονικό φαντασιακό ως πρόδηλες και άσεμνες ενδείξεις μίας συμφωνίας με τον Διάβολο, την οποία οι επίδοξες μάγισσες ή μάγοι σύναπταν, προκειμένου να εντρυφήσουν στις απόκρυφες τέχνες. Όπως ενδεικτικά ανέφερε ο κληρικός Gabriel Biel, «οι γυναίκες δεν εκπονούσαν τα μαγικά τους ξόρκια μέσω των προσωπικών ανορθολογικών τους δυνατοτήτων-δυνάμεων, αλλά με την αρωγή των δαιμονικών πνευμάτων, των οποίων τις βουλήσεις υπηρετούσαν και τα απόκρυφα μαγικά τεχνάσματα επιστρατεύονταν».¹¹²

Εικόνα 13. Η χειρομάντισσα. Πίνακας του Michelangelo Merisi da Caravaggio ή Caravaggio, 1595-1596.

¹⁰⁹ Broedel, *The Malleus Maleficarum*, σ. 172-173.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 173.

¹¹¹ Στο ίδιο, σ. 98.

¹¹² Στο ίδιο, σ. 173.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4η: Κανιβαλισμός.

Ένα από τα πιο δημοφιλή παραμύθια, ήδη από τον 17ο αιώνα, αποτελεί η φανταστική ιστορία των αδελφών Grimm *Hänsel und Gretel* και η περιπέτειά τους με μία μάγισσα. Συγκεκριμένα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ιστορικός Charles Zika, η φράση της μάγισσας «δείξε μου το δάκτυλό σου, Hansel» παρουσιάζει πρόδηλα τη διάθεση της να ξεκινήσει την προετοιμασία για το αποτρόπαιο δείπνο της, το οποίο θα στηριζόταν στη σάρκα των δύο παιδιών-ηρώων της ιστορίας. Οι πράξεις της μάγισσας από το παραμύθι των αδελφών Grimm, που επιδίδεται στον κανιβαλισμό, είναι ίσως η πιο διαδεδομένη και γλαφυρή απεικόνιση του διάχυτου φόβου των Ευρωπαίων για την επονεϊδιστη αντίληψη του κανιβαλισμού. Η κρίσιμη περίοδος, όπου άνθισε η κουλτούρα αναφορικά με τη μάγισσα, που τρέφεται με τη σάρκα των παιδιών, ήταν από τα μέσα του 15ου έως και τον 17ο αιώνα και γέννησε αρκετές ευρωπαϊκές αντιλήψεις. Η ιδέα της πρώιμης χριστιανικής εχθρότητας εναντίον των αιρετικών, οι δοξασίες σχετικά με την ύπαρξη πλασμάτων, όπως οι λυκάνθρωποι και οι βρικόλακες, οι οποίοι μπορούσαν να αφαιμάξουν τα θύματά τους και οι πραγματείες αναφορικά με τους «εξωτικούς» ανθρώπους ή τους «αρχαίους ανθρωποφάγους», όπως αλλιώς ήταν γνωστοί, οι οποίοι κατοικούσαν στην άκρη της γης, είχαν ως αφετηρία τις αντιλήψεις των Ευρωπαίων για τις μάγισσες και τον κανιβαλισμό. Μάλιστα, ο κανιβαλισμός συνδέθηκε στην ευρωπαϊκή πρώιμη νεότερη σκέψη με το «μη πολιτισμένο».¹¹³

Κατά τον 16ο αιώνα οι μνείες-πεποιθήσεις στον κανιβαλισμό των μαγισσών συνδέθηκαν με τους φόβους για τη διαταραχή της ηθικής ευταξίας των εκάστοτε κοινοτήτων, φόβοι οι οποίοι στηρίχθηκαν στη γυναικεία σεξουαλικότητα, η οποία κρίθηκε έκνομη και κατακριτέα. Μάλιστα, όσο προχωρούσε ο 16ος αιώνας, ο κανιβαλισμός ως αντίληψη και βασικό συστατικό του μαγικού φαντασιακού συνδέθηκε με τους ανθρώπους του Νέου Κόσμου, λόγω της ανησυχίας που εξέπεμπε η ανακάλυψη μίας καινής-ξένης ηπείρου. Επιπλέον, η ευρωπαϊκή αντίληψη για την ύπαρξη ανθρώπων, οι οποίοι επιδίδονταν στον κανιβαλισμό, εκμαιεύει και την έντονη ανησυχία των Ευρωπαίων για τη θρησκευτική αστάθεια και την κοινωνική αναταραχή. Οι ανησυχίες αυτές για τις εύθραυστες δομές εξουσίας δεν αποτυπώθηκαν στην οικοδόμηση μόνο του

¹¹³ Zika, C (1997). «Cannibalism and Witchcraft in Early Modern Europe: Reading the Visual Images», *History Workshop Journal*, 44 (44), 77-78.

κανιβαλιστικού φαντασιακού ως μέρος των μαγικών πρακτικών, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο απεικονίστηκαν και παρουσιάστηκαν τα θύματα αυτής της αποτρόπαιης αντίληψης. Αναλυτικότερα, τα σώματα των αθώων παιδιών, τα οποία αποτέλεσαν ισχυρά σύμβολα της χριστιανικής ιδιοσυστασίας και αγνότητας, βρέθηκαν ως τα κύρια θύματα της «κανιβαλιστικής βίας» των μαγισσών.¹¹⁴

Όπως τόνισε ο Bodin, οι μάγισσες σκότωναν ανθρώπους σε μεγάλη συχνότητα, μία επονείδιστη συνήθεια η οποία θεωρήθηκε από το σύνολο των διανοούμενων της Πρώιμης Νεότερης εποχής, ως η «επαγγελματική δραστηριότητα» των μαγισσών. Βέβαια, «οι ακόλουθοι του Διαβόλου σκότωναν και παιδιά, τις σωρούς των οποίων έβραζαν, προκειμένου να καταστήσουν τους χυμούς και τη σάρκα του εκάστοτε σώματος κατάλληλα για τα κανιβαλιστικά δείπνα των μαγισσών».¹¹⁵ Οι απόψεις αυτές, που συναντάμε στο δαιμονολογικό εγχειρίδιο του Jean Bodin, είχαν αποτυπωθεί στο *Malleus Maleficarum* από τον Jacob Sprenger, ο οποίος από τις καταθέσεις των κατηγορούμενων μαγισσών πληροφορήθηκε για τους θανάτους των παιδιών. Τέλος, ο Γάλλος νομικός μας υπενθυμίζει, ότι η ανυπακοή στους θρησκευτικούς και κοσμικούς νόμους επισείει τη θανατική ποινή για τον εκάστοτε παραβάτη. Στην υπόθεση μάλιστα ενός μυλωνά από το Παρίσι, η τιμωρία ήταν ιδιαίτερα αυστηρή. Συγκεκριμένα, ο μυλωνάς χρησιμοποίησε την επαγγελματική του ιδιότητα, προκειμένου να παρασκευάζει πίτες από τη σάρκα ανθρώπων, οι οποίοι είχαν απαγχονιστεί. Όταν οι αρχές ανακάλυψαν τις έκνομες δράσεις του μυλωνά, τον συνέλαβαν και ο ίδιος τιμωρήθηκε με θάνατο στην πυρά και η οικεία του κατεδαφίστηκε.¹¹⁶

Αναντίρρητα λοιπόν, οι νυχτερινές συναθροίσεις (Sabbaths) και η σύναψη ερωτικών επαφών με τον Διάβολο αποτέλεσαν εμμονές του 16ου αιώνα. Ωστόσο, ένα ακόμη αποτρόπαιο στοιχείο του φαντασιακού, ο κανιβαλισμός, είχε παρόμοιες καταβολές και αντιμετώπιση με τις προαναφερθείσες αντιλήψεις. Συγκεκριμένα, ο κανιβαλισμός συνδέθηκε με τον Νέο Κόσμο και τους κατοίκους του, όπως μαρτυρούν και τα γερμανικά ξυλόγλυπτα, ιδιαίτερα με τους γηγενείς πληθυσμούς. Συγκεκριμένα, εξωτικές και ημίγυμνες γυναίκες, οι οποίες στολίζονταν με περίεργα φτερά, χωρίς να έχουν κανένα ίχνος ευπρέπειας και σεβασμού στις νόρμες, κέντρισαν το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων κατακτητών και εποίκων. Επομένως, οι άνθρωποι, οι οποίοι συνδέονταν με τον

¹¹⁴ Zika, «Cannibalism and Witchcraft», 78-79.

¹¹⁵ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 206.

¹¹⁶ Στο ίδιο, σ. 206-207.

κανιβαλισμό δε διέπονταν από αυτές τις αρετές και αποτελούσαν «ξένα» στοιχεία στις χριστιανικές κοινωνίες, όπως οι αιρετικοί, οι αλλόθρησκοι και οι εκάστοτε θρησκευτικοί αντίπαλοι που κατηγορήθηκαν εξίσου. Σταδιακά και οι μάγισσες εντάχθηκαν στις κατηγορίες των ανθρώπων που επιδίδονταν στον κανιβαλισμό. Η κατάσταση, βέβαια, επιδεινώθηκε κατά τη διάρκεια των θρησκευτικών πολέμων στη Γαλλία, όπου εικόνες από κατακρεουργημένα και ακρωτηριασμένα σώματα έτοιμα να φαγωθούν, επέτρεψαν στους προτεστάντες να στηλιτεύσουν τους καθολικούς αντιπάλους τους ως απάνθρωπα όντα, που επιδίδονταν στον κανιβαλισμό.¹¹⁷

Η άρρηκτη σύνδεση των μαγισσών με τις κανιβαλιστικές αντιλήψεις έχει τις ρίζες της στην αρχαία φιγούρα του ανθρωποφάγου Κρόνου, ο οποίος μνημονεύτηκε στα κλασικά χρόνια από τους Έλληνες και θεωρήθηκε ο θεός της γεωργίας για τους Ρωμαίους και μία από τις πιο τρομερές θεότητες του κόσμου. Το γεγονός ότι ο Κρόνος επιδόθηκε σε κανιβαλισμό, καθώς καταβρόχθιζε τα παιδιά του, φοβούμενος ότι κάποιος θα του υφάρπαζε την εξουσία του, καθώς και η σεξουαλική επιθετικότητα-βιαιότητά του Τιτάνα χρησιμοποιήθηκαν από τους λόγιους του 16ου αιώνα. Μάλιστα, ορισμένα εγχειρίδια προσιדיάσαν τα τρομερά και έκνομα χαρακτηριστικά του Κρόνου με τα γνωρίσματα, τα οποία ακολούθησαν τους Εβραίους ήδη από τον 15ο αιώνα και αποδόθηκαν από τους χριστιανούς μέσα στα πλαίσια της περιρρέουσας ανασφάλειας και μισαλλοδοξίας απέναντι στο οποιοδήποτε «ξένο» στοιχείο. Η αντίληψη αυτή εκφράστηκε μέσα από την τέχνη της εποχής, όπως για παράδειγμα στο ξυλόγλυπτο ημερολόγιο του Peter Wagner που εκδόθηκε το 1494 στη Νυρεμβέργη, και στο οποίο ο Κρόνος απεικονίστηκε να καταβροχθίζει ένα παιδί, φορώντας ρουχισμό που παρέπεμπε σε Εβραίο λόγω του καπέλου και κυρίως του εβραϊκού εμβλήματος.¹¹⁸

Εικόνα 14. Ο Κρόνος καταβροχθίζει τα παιδιά του. Ξυλόγλυπτο του Peter Wagner, 1494.

¹¹⁷ Roper, *Witch Craze*, σ. 70.

¹¹⁸ Zika, «Cannibalism and Witchcraft», 91, 95.

Στο δαιμονολογικό εγχειρίδιο *Malleus maleficarum* έγινε εκτενής αναφορά στο φαινόμενο του κανιβαλισμού, και μάλιστα υποστηρίχθηκε ότι οι ειδικές αλοιφές των μαγισσών παρασκευάζονταν από παιδική σάρκα. Ωστόσο, όπως κάθε μυθοπλαστικό γεγονός είχε τοπικές διαφοροποιήσεις, έτσι και το φαινόμενο του κανιβαλισμού διέφερε από περιοχή σε περιοχή. Παρόλα αυτά, το περιεχόμενο σε γενικές γραμμές παρέμεινε αμετάβλητο. Αναλυτικότερα, τα μακάβρια αυτά γεύματα, στα οποία οι μάγισσες επιδίδονταν συχνά, αποτέλεσαν ευκαιρίες για τις συναντήσεις τους. Η σάρκα μάλιστα των παιδιών, χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή της «μαγικής» αλοιφής, τα οστά για τη «μαγική» σκόνη και ο ζυμός από το αποτρόπαιο γεύμα θανάτου, ως το νερό που ανακάτευαν, προκειμένου να προξενήσουν καταιγίδες. Οι εκάστοτε παραβρισκόμενοι των δειπνών αυτών κρίθηκαν ύποπτοι κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων, ενώ η πειστικότητα τέτοιων ιστοριών, εξαρτιόταν άμεσα από το ευφάνταστο περιεχόμενο των καταθέσεων των μαγισσών. Επιπρόσθετα, στα δικαστικά κατάστιχα η παρουσία της μαίας σε σκηνές υφαρπαγής παιδιών από τάφους αποτέλεσε συχνή μαρτυρία στις καταθέσεις γυναικών εναντίον κατηγορουμένων γυναικών-μαγισσών. Τέτοιου είδους μαρτυρίες απηχούν την κυρίαρχη άποψη των γυναικών-μητέρων και των ανακριτών αναφορικά με το γεγονός, ότι οι εκταφές παιδιών από τις μάγισσες για κανιβαλισμό θεωρήθηκαν μία αντίστροφη συνθήκη από εκείνη της γέννας. Οι μαίες τέλος, ήταν οι γυναίκες οι οποίες προσέφεραν χαρά και ευτυχία, μέσω των γεννήσεων, επομένως στο φαντασιακό των ανθρώπων αποτέλεσαν τις καταλληλότερες για την αφαίρεση του «δώρου της ζωής» και ακόμη χειρότερα για την εκχώρηση νεκρών σωμάτων και «κλεμμένων» ψυχών στον Διάβολο.¹¹⁹

Άλλωστε, υπήρχαν ομοιότητες ανάμεσα στις κανιβαλιστικές αντιλήψεις και στη μέθοδο παρασκευής της όστιας των καθολικών, καθώς η σάρκα των παιδιών έχρηζε ιδιαίτερης «επεξεργασίας», διότι συνήθως τα θύματα «ξεθάβονταν και έπειτα ψήνονταν ή βράζονταν και τα κόκαλά τους κονιορτοποιούνταν».¹²⁰ Αυτός ο «νοικοκυρεμένος» τρόπος επεξεργασίας προσιδίαζε στα γερμανικά ξυλόγλυπτα του 16ου αιώνα, τα οποία απεικόνιζαν τον Ιησού να «αλέθεται» στο οινοπιεστήριο ή στον μύλο και να μετατρέπεται σε όστια, ενώ το αίμα Του έδινε το κρασί της Θείας Κοινωνίας. Εξάλλου, οι μάγισσες περιέγραψαν τα διαβολικά αυτά γεύματα ως θεσμούς ισχύος, οι οποίοι αποτέλεσαν και τον συνδετικό κρίκο ανάμεσά τους, όπως ακριβώς και οι θρησκευτικές

¹¹⁹ Roper, *Witch Craze*, σ. 70-71, 74-75.

¹²⁰ Στο ίδιο, σ. 72.

τελετές των χριστιανών. Βέβαια, οι μύθοι γύρω από τον κανιβαλισμό έφτασαν στο απόγειό τους με τις εβραϊκές τελετουργίες θανάτου. Αναλυτικότερα, τα παιδιά διέτρεχαν σοβαρό κίνδυνο, διότι μετατρέπονταν σε ανυπεράσπιστα θύματα της εβραϊκής επιθυμίας για «αίμα χριστιανών». Καθώς ο μύθος εκτυλισσόταν, οι μικροί χριστιανοί παραλληλίζονταν με τον Ιησού και ο θάνατός τους με τη θυσία Του. Επομένως, για την πλειονότητα των χριστιανών της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, οι Εβραίοι θανάτωναν χριστιανούς και κατά επέκταση τον ίδιο τον Κύριο.¹²¹

Η υπόθεση του Σίμονα από το Τρέντο, ενός παιδιού το οποίο εξαφανίστηκε μυστηριωδώς και βρέθηκε δολοφονημένο, διέγειρε τις υποψίες της κοινότητας του Τρέντο αρχικά και μετέπειτα της ευρύτερης περιοχής της βόρειας και κεντρικής Ιταλίας αναφορικά με την εβραϊκή ανάμειξη στην εξαφάνιση του μικρού Σίμονα, χωρίς να είχε αποδειχθεί ποιός πραγματικά ευθυνόταν για τη δολοφονία του νεαρού παιδιού. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την περιγραφή του Giovanni Mattia Tiberino, ενός από τους ιατρούς που εξέτασαν τη σωρό του νεαρού Σίμονα όταν ανακαλύφθηκε την Κυριακή του Πάσχα του 1475, οι αρχηγοί της εβραϊκής κοινότητας συγκεντρώθηκαν στον οίκο κάποιου Σαμουήλ, προκειμένου να οργανώσουν το αποτρόπαιο σχέδιο της υφαρπαγής ενός χριστιανόπαιδου, ώστε να χρησιμοποιηθεί στις επονείδιστες τελετές τους, οι οποίες χλεύαζαν τον Ιησού και τους χριστιανούς. Μετά από έντονες διαφωνίες ανάμεσα στους παρευρισκόμενους, εξαιτίας της επικινδυνότητας του σχεδίου υφαρπαγής ενός νεαρού παιδιού, οι αρχηγοί της εβραϊκής κοινότητας αποφάσισαν να εκπονήσει το ρισκοκίνδυνο σχέδιο κάποιος Tobias, καθώς ο ίδιος ήταν γιατρός και μπορούσε με μεγαλύτερη ευκολία, να απαγάγει ένα παιδί λόγω της συχνής επαφής, που διατηρούσε με τη χριστιανική κοινότητα της πόλης.¹²²

Αρχικά, ο Tobias αρνήθηκε να εκπονήσει το μακάβριο σχέδιο, το οποίο είχε σαν κατάληξη τη θυσία ενός παιδιού και την αφαιμάξή του για την τέλεση των εβραϊκών μυστικιστικών τελετουργιών. Ωστόσο, ο ιατρός άλλαξε γνώμη μετά από τις υποσχέσεις των αρχηγών της εβραϊκής κοινότητας αναφορικά με την ανταμοιβή του Tobias, η οποία ήταν γενναιόδωρη, και δέχτηκε να πραγματοποιήσει το αποτρόπαιο σχέδιο, καθώς σύμφωνα με το κείμενο του Tiberino, ο ίδιος είχε να μεγαλώσει πολλά παιδιά. Τέλος, η περιγραφή του Tiberino τελειώνει με την αγωνία των γονιών του Σίμονα, οι οποίοι όταν αντιλήφθηκαν την εξαφάνιση του μικρού παιδιού, έψαξαν να τον βρουν σε όλη την πόλη.

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 71-72.

¹²² R. Hsia, *Trent 1475: Stories of a Ritual Murder Trial*, New York: Yale University Press, 1992, σ. 53-54.

Γίνεται επομένως αντιληπτό το πλαίσιο της μισαλλοδοξίας και του τρόμου εναντίον των Εβραίων, το οποίο ανέπτυξε μία ρητορική μίσους από τους χριστιανούς λόγιους των προνεωτερικών κοινωνιών, όπως ο Giovanni Mattia Tiberino. Στο κείμενο-λίβελο εναντίον της εβραϊκής κοινότητας του Τρέντο, ο ιατρός χρησιμοποίησε με μαεστρία τις μαρτυρίες των «υπαίτιων» Εβραίων για τη δολοφονία του Σίμωνα, καθώς η σωρός του παιδιού βρέθηκε στην οικία του Σαμουήλ. Ωστόσο, οι μαρτυρίες προέκυψαν μετά από βασανιστήρια των μελών της εβραϊκής κοινότητας κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων, μία κατάσταση όμως η οποία δεν εμπόδισε τον Tiberino να πλέξει μία ολόκληρη ιστορία βασισμένη σε αναλήθειες.¹²³

Εικόνα 15. Νυχτερινές συναθροίσεις (Sabbaths). Γκραβούρα του Matthaeus Merian του πρεσβύτερου, η οποία κοσμεί το κείμενο-λίβελο κατά των μαγισσών και των μαγικών πρακτικών του Johann Ludwig Gottfried, 1626.

¹²³ Hsia, *Trent 1475*, σ. 54-55.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5η: Υβριδικότητα-δαιμονικές μεταμορφώσεις.

Ένα από τα πολυσυζητημένα κεφάλαια του έργου του Jean Bodin *Δαιμονομανία*, το οποίο ανήγειρε έντονες αντιδράσεις από το σύνολο των λογίων της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, ήταν το κεφάλαιο που πραγματευόταν τη μετατροπή των ανθρώπων σε άγρια θηρία, ιδίως σε λυκανθρώπους.¹²⁴ Οι αυθεντίες της εποχής μάλιστα, καταδίκασαν το δαιμονολογικό εγχειρίδιο του Bodin, διότι αποποιούνταν την πεποίθηση, ότι οι άνθρωποι μπορούσαν να μεταλλαχθούν σε άγρια θηρία. Ο Georg Kress κατέγραψε σε μεγάλες φυλλάδες τριακόσιες υποθέσεις μαγισσών στην περιοχή Jülich της Γερμανίας το 1591, στις οποίες οι μάγισσες σύναψαν συμβόλαιο με τον Διάβολο, προκειμένου να μεταλλαχθούν σε λυκανθρώπους.¹²⁵ Επίσης, τον Δεκέμβριο του 1521, μία αξιοπρόσεκτη δίκη που έλαβε χώρα στην πόλη Besançon της Γαλλίας και εκδικάστηκε από τον ίδιο τον Bodin, παρουσίασε γλαφυρότερα το πλαίσιο, το οποίο διείπε τις ομολογίες των μαγισσών-μάγων για τις μεταλλάξεις τους σε άγρια θηρία. Η αντίληψη αυτή ήταν, επίσης, ευρέως διαδεδομένη και στις τοπικές κοινωνίες.

Όπως μαθαίνουμε από τον Bodin, οι κατηγορούμενοι ήταν ο Pierre Burgot και ο Michel Verdun, οι οποίοι αποστράφηκαν τον χριστιανισμό και τον Θεό και περιήλθαν στις υπηρεσίες του Διαβόλου. Στις παρυφές του βουνού Charlon (Châtel-Charlon) οι ίδιοι πραγματοποίησαν μία τελετή μύησης, ανάβοντας ένα πράσινο κερί, το οποίο έδωσε μία σκούρα μπλε φωτιά, και στη συνέχεια αφού χόρεψαν, προσέφεραν τις θυσίες τους στον Διάβολο. Έπειτα, άπλωσαν την ειδικά παρασκευασμένη «μαγική» αλοιφή στα σώματά τους και μεταλλάχθηκαν σε λυκανθρώπους, οι οποίοι έτρεχαν με απίστευτη ταχύτητα, ενώ μπορούσαν πάλι να αλλάξουν στην ανθρώπινη φύση τους, όποτε το επιθυμούσαν και αντίστροφα. Μάλιστα, οι κατηγορούμενοι συνδέθηκαν ερωτικά με γυναίκες-λυκανθρώπους, διατηρώντας την ακόρεστη επιθυμία για σαρκική επαφή και διέπραξαν ποικίλα ανοσιουργήματα όσο βρίσκονταν στη μορφή του άγριου θηρίου, όπως δολοφονίες παιδιών και κανιβαλισμός ως επακόλουθο, ενώ πασπάλιζαν τους συντοπίτες τους με «μαγική» σκόνη, προκειμένου να τους προξενήσουν δεινά.¹²⁶

¹²⁴ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 122.

¹²⁵ Zika, «Cannibalism and Witchcraft», 96.

¹²⁶ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 122-123.

Οι ιστορίες και οι αντιλήψεις για την ύπαρξη λυκανθρώπων δεν απαντούν εντούτοις μόνο στις προνεωτερικές κοινωνίες. Συγκεκριμένα, ήδη από την αρχαιότητα μία από τις δημοφιλείς μυθολογικές φιγούρες, η οποία θεωρήθηκε παράδειγμα προς αποφυγή, ήταν εκείνη του μυθικού βασιλιά της Αρκαδίας Λυκάονα. Ο ίδιος ήταν ο υιός της Κυλλήνης και του Πελασγού και σύμφωνα με τον μύθο υπήρξε ο πρώτος βασιλιάς της Αρκαδίας και ιδρυτής της πόλης Λυκόσουρα, η οποία βρισκόταν στο όρος Λύκαιο. Ο Πausanias σε ένα από τα έργα του αναφέρθηκε στην τύχη του Λυκάονα, ο οποίος αφού θυσίασε ένα βρέφος προς τιμήν του Δία, προκάλεσε την οργή του αρχηγού των ολύμπιων θεών, διότι προχώρησε σε ανθρωποθυσία, και ο Δίας τιμώρησε τον Λυκάονα μεταμορφώνοντάς τον σε λυκάνθρωπο. Σύμφωνα βέβαια με μία άλλη εκδοχή του μύθου του Λυκάονα, ο βασιλιάς είχε πενήντα υιούς που διατελούσαν έκλυτο βίο. Ο Δίας παρατηρώντας τις πράξεις των παιδιών του Λυκάονα, αποφάσισε να επισκεφθεί τον βασιλιά της Αρκαδίας μεταμφιεζόμενος σε επαίτη, προκειμένου να υποβάλλει την οικογένεια του Λυκάονα σε δοκιμασία. Ωστόσο, τα αδέλφια ακολουθώντας την απερισκεπτη προτροπή του μεγαλύτερου αδελφού, Μαίναλου, προσέφεραν στον επαίτη ένα κανιβαλιστικό δείπνο, το οποίο απαρτιζόταν από κρέας αναμειγμένο με ανθρώπινα σπλάγχνα, ώστε να πιστοποιήσουν την παντογνωσία του αρχηγού του Ολύμπου. Ο Δίας εξοργισμένος με την ασέβεια αυτή, σκότωσε και τον Λυκάονα και τους υιούς του, εκτός από τον μικρότερο, τον Νύκτιμο.¹²⁷ Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η τύχη του Λυκάονα, σύμφωνα με την πρώτη εκδοχή του μύθου συνδέθηκε άρρηκτα με την ανθρωποθυσία, όπως και οι λυκάνθρωποι κατά τους Πρώιμους Νεότερους χρόνους συνδέθηκαν άρρηκτα με τις αντιλήψεις περί δολοφονιών παιδιών και κανιβαλισμού.

Εικόνα 16. Ο Δίας μεταμορφώνει τον Λυκάονα σε λυκάνθρωπο. Γκραβούρα του Hendrik Goltzius, 1589.

Όπως τόνισε ο Bodin, η υπόθεση του Gilles Garnier από τη Λυών της Γαλλίας αποτέλεσε χαρακτηριστικό παράδειγμα των έκνομων πρακτικών που ακολουθούσαν οι

¹²⁷ Δουβίτσας, Β (2005). Λυκάων. *Εγκυκλοπαίδεια δομή* (Τόμος 17, σ. 411-412). Αθήνα: Δομή.

λυκάνθρωποι. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Γάλλο νομικό, «κατά τη διάρκεια των εορτασμών της ημέρας του Αρχαγγέλου Μιχαήλ ο Garnier, υπό τη μορφή του λυκανθρώπου, υφάρπαξε ένα νεαρό κορίτσι περίπου δώδεκα χρονών κοντά στο δάσος Serre και το σκότωσε, χρησιμοποιώντας τα πέλματά του και τα κοφτερά δόντια του. Ο Gilles έπειτα ξεκίνησε, να καταβροχθίζει τη σάρκα από τα χέρια και τα πόδια της νεαρής κοπέλας, και φύλαξε σάρκα και για τη γυναίκα του. Λίγες μέρες αργότερα, ο Gilles αποπειράθηκε να διαπράξει το ίδιο «γεύμα θανάτου», προσπαθώντας να σκοτώσει μία άλλη νεαρή κοπέλα αυτή τη φορά ωστόσο, τρεις άνδρες εμπόδισαν τον «λυκάνθρωπο» και αφού τον παρέδωσαν για ανάκριση, ο ίδιος ομολόγησε τις πράξεις του. Βέβαια, δεκαπέντε ημέρες μετά την ομολογία του, ο Garnier, υπό τη μορφή του λυκανθρώπου, στραγγάλισε ένα αγόρι δέκα ετών στους αμπελώνες του Gredisans, ώστε να τραφεί με τη σάρκα των ποδιών και της κοιλίας του νεαρού παιδιού, ενώ λίγες μέρες μετά το δολοφονία του μικρού αγοριού, υπό τη μορφή του ανθρώπου αυτή τη φορά, ο Gilles σκότωσε ένα άλλο αγόρι περίπου δεκατριών ετών στο δάσος του χωριού Pèrouse. Ο Garnier είχε σκοπό να τραφεί από τη σάρκα του μικρού παιδιού, ωστόσο κάτοικοι της περιοχής τον εμπόδισαν και αφού οδηγήθηκε δεύτερη φορά για ανάκριση, ο ίδιος ομολόγησε τις πράξεις του χωρίς τη χρήση βίας. Ο Garnier κρίθηκε ένοχος για τις δολοφονίες των παιδιών και καταδικάστηκε σε θάνατο στην πυρά».¹²⁸

Παρόλα αυτά, οι ιατροί της περιόδου, αδυνατώντας να εξηγήσουν λογικά τις μεταλλαγές ορισμένων ακολούθων του Διαβόλου σε άγρια κτήνη και συγκεκριμένα σε λυκανθρώπους, υποστήριξαν στις πραγματείες τους, ότι το φαινόμενο αυτό συγκαταλεγόταν στις ασθένειες. Η παραισθησιογόνα αυτή κατάσταση έδινε την εντύπωση στους νοσούντες, ότι μεταλλάσσονταν σε λυκανθρώπους και έτρεχαν στα δάση. Ωστόσο, ορισμένοι σημαντικοί φιλόσοφοι-ιατροί, όπως ο Παράκελσος, ο Pietro Pomponazzi και ο Jean Francois Fernel, οι οποίοι είχαν απήχηση στα ευρύτερα πληθυσμιακά στρώματα, εκτός από τους μύθους που δομήθηκαν πάνω στις ιστορίες για την ύπαρξη λυκανθρώπων, θεώρησαν τους ανθρώπους αυτούς μία αδιαφιλονίκητη πραγματικότητα. Μάλιστα, ο Jean Bodin τόνισε, ότι ήταν παράλογη η σύγκριση φυσικών και ανορθολογικών γεγονότων και εσφαλμένη πρακτική ο «στιγματισμός» ως ψυχικά νοσούντων μόνο των υβριδικών ανθρώπων, δηλαδή των «δαιμονικών» ανθρώπων που είχαν την ικανότητα να μεταλλάσσονται σε λυκανθρώπους. Εξάλλου, σύμφωνα πάντα με τον Bodin, θα ήταν χρηστό να τοποθετούνταν στην κατηγορία των «ασθενών» και οι

¹²⁸ Bodin, *On the Demon-Mania*, σ. 122.

μάρτυρες τέτοιων μεταφυσικών αλλαγών, οι οποίοι προσκόμισαν σημαντικά στοιχεία για τους λυκανθρώπους στις καταθέσεις τους.¹²⁹

Εικόνα 17. Ένας λυκανθρωπος επιτίθεται και κατακρεουργεί ένα παιδί. Ξυλόγλυπτο του Lucas Cranach του πρεσβύτερου, 1512.

Πράγματι, υπήρχε μία βαθιά ευοδωμένη αντίληψη των ανθρώπων της Πρώιμης Νεότερης περιόδου, ότι όντως ορισμένοι μπορούσαν να μεταλλαχθούν σε λυκανθρώπους. Εξάλλου, μία από τις ευρύτερα αποδεκτές πεποιθήσεις της εποχής ήταν οι αρνητικές παρενέργειες που μπορούσε να προξενήσει στους ανθρώπους οι κατάποση μεγάλων ποσοτήτων αλκοόλ. Αναλυτικότερα, όπως έχει δείξει η ιστορική έρευνα κρατικών-δικαστικών αρχείων για το φαινόμενο του αλκοολισμού, οι αποφάσεις των αρχών ήταν ευμετάβλητες και συνήθως δεν είχαν καθολικό χαρακτήρα, αλλά διαμορφώνονταν ανάλογα με την εκάστοτε υπόθεση. Ωστόσο διέθεταν κοινωνικό πρίσμα, διότι τις εκάστοτε τοπικές αρχές ενδιέφερε η ευταξία του κοινωνικού ιστού και όσο ο αλκοολισμός ως συνήθεια δεν επηρέαζε τη συνοχή του δεν είχαν λόγο να επέμβουν. Η κατανάλωση αλκοόλ ωστόσο, αποτέλεσε σε άλλες περιπτώσεις τροχοπέδη στη σύσταση μίας υγιούς οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, καθώς μείωνε την αποδοτικότητα του ατόμου και μπορούσε να προκαλέσει ζημία ακόμη και στη σύναψη ενός αξιοπρεπούς

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 127-128.

μελλοντικού έγγαμου βίου. Βέβαια, σε μία ιδεατή οικεία το αλκοόλ, όταν καταναλωνόταν με μετριопάθεια, αποτελούσε μέρος της καθημερινότητας, διότι όταν μία οικογένεια έπινε μαζί συμβόλιζε τους στενούς δεσμούς και το ίδιο κλίμα επικρατούσε και στο εργασιακό περιβάλλον. Όταν επικυρωνόταν μία νέα συμφωνία, αλλά και στις περιπτώσεις των γάμων και των επίσημων και κρυφών αρραβώνων, είθισται να πίνουν για το σημαντικό γεγονός. Ωστόσο δεν πρέπει να παραληφθεί το γεγονός, ότι σε θεατρικά έργα και σατιρικές φυλλάδες εκείνης της εποχής υπήρχαν προειδοποιητικές απεικονίσεις για τα πιθανά προβλήματα, τα οποία μπορούσε να προξενήσει το αλκοόλ στους άνδρες, όπως η στέρηση της καθαρής και έλλογης σκέψης και η μετατροπή τους σε άλογα κτήνη.¹³⁰

Εξάλλου, οι άνδρες, οι οποίοι θεωρούνταν τα κυρίαρχα, έλλογα όντα της περιόδου, αντιμετώπιζαν δυσκολίες στη διαχείριση της ευταξίας και του ελέγχου του εαυτού τους. Η απώλεια, μάλιστα, του αυτοελέγχου μπορούσε να σηματοδοτήσει τη μετατροπή των ανδρών σε «άγρια κτήνη», τα οποία επιδίδονταν σε άλογες-απερίσκεπτες πράξεις οποιαδήποτε στιγμή. Ακόμη, και ο άτεγκτος πατριάρχης των γερμανικών-προτεσταντικών περιοχών, ο οποίος βρισκόταν συνέχεια εκτεθειμένος στους πειρασμούς της αχαλίνωτης ευθυμίας και του αλκοόλ, δυσκολευόταν να επιβάλλει τους κανόνες του, αλλά και την πειθαρχία στην οικογένειά του, τους υπηρέτες του, ακόμη και στον ίδιο του τον εαυτό, παρά το γεγονός ότι θεωρούνταν κυρίαρχος των συναισθημάτων και των επιθυμιών όλων των μελών της οικογένειας. Επιλογικά, οι προαναφερθείσες αντιλήψεις απεικονίστηκαν γλαφυρότατα στα ξυλόγλυπτα της Πρώιμης Νεότερης εποχής, ιδιαίτερα στις φυλλάδες κατά της κατάποσης αλκοόλ, καθώς συχνά έδειχναν ένα άγριο ζώο, όπως έναν χοίρο, να γλύφει τα γαστρικά υγρά, τα οποία απέβαλλε ο μέθυσος, ή να μυρίζει τα περιττώματα του μέθυσου, ο οποίος δεν είχε συναίσθηση της πραγματικότητας, σαν να βρισκόταν σε μία φανταστική χώρα παραισθήσεων και αχαλίνωτων απολαύσεων.¹³¹

¹³⁰ Tlusty, A (2004). «Drinking, Family Relations, and Authority in Early Modern Germany», *Journal of Family History*, 29 (253), 253-257.

¹³¹ Roper, *Oedipus and the Devil*, σ. 112-113, 160.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι γεγονός, ότι στις χριστιανικές περιοχές του 16ου και των αρχών του 17ου αιώνα αν κάποιος δεν πίστευε στην ύπαρξη των μαγισσών, θεωρούνταν πράξη αιρετική. Τα κηρύγματα, προκειμένου να διαδοθούν οι επικρατούσες θεωρίες για τη μαγεία είτε από τον άμβωνα των ναών είτε μέσω φυλλάδων και εγχειριδίων, αποτέλεσαν συχνό φαινόμενο. Η συνεχόμενη ενημέρωση μάλιστα, είχε ως απώτερο στόχο την εξοικείωση του ευρύτερου πληθυσμιακού φάσματος με έννοιες, οι οποίες ήταν περίπλοκες και μετάλλαζαν τη γενικότερη άποψη για τις μάγισσες. Αναλυτικότερα, τα νεαρά παιδιά διδάσκονταν, πως οι μάγισσες τα κυνηγούσαν και τους εμφυσούσαν την ιδέα, ότι θα τις συναντούσαν παντού. Βασική τους εκπαίδευση αποτελούσε ο ορισμός της «κακιάς μάγισσας», η οποία επιθυμούσε τη σάρκα τους για κατανάλωση και για τη χρήση της στις ανίερές τελετουργίες της. Εξάλλου, η πραγματικότητα αυτή είχε ως απόρροια, τα μικρά παιδιά να γαλουχούνται μέσα σε πλαίσια φόβου, τον οποίο μετέφεραν καθώς η ζωή τους προχωρούσε.¹³²

Μάλιστα, διακρίνοντας ως κύριο υπαίτιο για τη διάπραξη κακόβουλων πράξεων (*maleficium*) ένα συγκεκριμένο τύπο γυναίκας, την ηλικιωμένη και συνήθως χήρα, την παραμορφωμένη εμφανισιακά και απομονωμένη γυναίκα, εκείνη που με την ένδειά της θεωρούνταν βάρος για την εκάστοτε κοινωνία, οι πιο οδυνηρές πτυχές της γυναικείας δυστυχίας μετατρέπονταν σε δυνητικό «έγκλημα», το οποίο μπορούσε να προξενήσει και τον θάνατο των κατηγορούμενων γυναικών από την κοινότητα. Η αυτάρκεια ενός ατόμου κατά την Πρώιμη Νεότερη περίοδο κατείχε ιδιαίτερη σημασία για το σύνολο των ανθρώπων, διότι οι γυναίκες εκείνες που βρέθηκαν σε δικαστικές διαμάχες, ήταν οικονομικά ανίσχυρες και ως εκ τούτου εξαρτώμενες από την εκάστοτε κοινότητα. Μάλιστα, οι ίδιες συνήθιζαν να ζητούν χρηματική αρωγή ή τα απαραίτητα τρόφιμα για την επιβίωσή τους, όπως γάλα, προζύμη ή χορτόσουπα, από τους συντοπίτες τους, πηγαίνοντας στις οικίες τους. Ωστόσο, προβαίνοντας σε τέτοιου είδους ενέργειες, σοβαροί κίνδυνοι ελλόχευαν για τις ίδιες.¹³³

¹³² Hufton, *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη*, σ. 401.

¹³³ Στο ίδιο, σ. 416.

Εικόνα 18. Νυχτερινή συνάθροιση των μαγισσών (Sabbath). Πίνακας του Francisco de Goya, 1789.

Επιλογικά, ο χώρος δράσης των γυναικών, ιδιωτικός και δημόσιος, αποτέλεσε ένα από τα κυριότερα δέλεαρ αναφορικά με τη στοιχειοθέτηση κατηγοριών για μαγεία. Συγκεκριμένα, οι χώροι, στους οποίους δραστηριοποιούνταν οι γυναίκες, δεν καθορίστηκαν από τις ίδιες, αλλά από το κυρίαρχο φύλο της Πρώιμης Νεότερης περιόδου τους άνδρες. Όταν λοιπόν, τα σκωπτικά μάγια θεωρήθηκαν γυναικείο χαρακτηριστικό, σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις των προνεωτερικών κοινωνιών, οι γυναίκες σε μεγάλο βαθμό περιορίστηκαν σαν φυλακισμένες στους «ενδεδειγμένους-επιτρεπτούς» χώρους δράσης τους. Ο εγκλεισμός-περιορισμός των γυναικών και η χάραξη των ορίων δράσης τους από τους άνδρες οδήγησε στον καθολικό έλεγχο του «αδύναμου» φύλου. Μάλιστα, όταν οι γυναίκες δεν τηρούσαν τα καθορισμένα όρια, που επέβαλε ο κυρίαρχος ανδρικός λόγος, παρατηρούνταν έξαρση των κατηγοριών για μαγεία. Επομένως, η στοιχειοθέτηση μίας κατηγορίας για μαγεία, η οποία μπορούσε να αποβεί μοιραία είτε για τη φήμη μίας γυναίκας είτε ακόμη και για την ίδια τη ζωή της, εξέφρασε πρόδηλα τη διασάλευση των ορίων που θεσπίστηκαν από τους κυρίαρχους άνδρες, όρια τα οποία σφυρηλάτησαν την καθημερινότητα των γυναικών σε όλες τις εκφάνσεις της και όταν οι ίδιες τα διαπερνούσαν, επιθυμώντας να απαγκιστρωθούν από τα «δεσμά» της

καθημερινότητας, έπρεπε να έρθουν αντιμέτωπες με τις συνέπειες και μία από τις απηνείς-άτεγκτες συνέπειες ήταν και η κατηγορία για μαγεία.¹³⁴

Εικόνα 19 (αριστερά). Σκηνή από τις νυχτερινές συναθροίσεις των μαγισσών (Sabbath). Γκραβούρα από το δαιμονολογικό εγχειρίδιο *Compendium Maleficarum* του Francesco Maria Guazzo, 1608.

Εικόνα 20 (δεξιά). Σκηνή από τις νυχτερινές συναθροίσεις των μαγισσών (Sabbath), κατά την οποία εκτυλίσσεται ένας «μαγικός» χορός. Μάλιστα, και στις δύο απεικονίσεις γίνεται εμφανής η ανδρική παρουσία, επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι μύηση και η άσκηση μαγικών πρακτικών να αποτελέσει γυναικείο χαρακτηριστικό, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των προνεωτερικών κοινωνιών, ωστόσο και άνδρες κατηγορήθηκαν για την επιτέλεση μαγικών πρακτικών σε αρκετά μικρότερη κλίμακα. Γκραβούρα από το δαιμονολογικό εγχειρίδιο *Compendium Maleficarum* του Francesco Maria Guazzo, 1608.

Εικόνα εξωφύλλου: Μελαγχολία. Πίνακας του Lucas Cranach του πρεσβύτερου, 1532.

¹³⁴ Blécourt, «The Making of the Female Witch», 303.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Blécourt, W. (2000). «The Making of the Female Witch: Reflections on Witchcraft and Gender in the Early Modern Period», *Gender and History*, 12 (2), 287-309.
- Bodin, J. (2001). *On the Demon-Mania of Witches*. (R. S. Scott, Trans.). Toronto: Center of Reformation and Renaissance Studies. (Original work published 1580).
- Broedel, H. (2003). *The Malleus Maleficarum and the construction of witchcraft: Theology and popular belief*. Manchester: Manchester University Press.
- Διαλέτη, Α., Πλακωτός, Γ., Πούπου, Α. (2015). *Ιστορία της Βενετίας και της Βενετικής Αυτοκρατορίας, 11ος-18ος αι.: Κοινωνία, οικονομία, πολιτισμός*. Αθήνα: ΣΕΑΒ.
- Διαλέτη, Α. (2013). «Αναζητώντας το γυναικείο υποκείμενο στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη: πρόσφατες ιστοριογραφικές κατευθύνσεις», *Τα Ιστορικά*, 300 (58), 107-130.
- Δουβίτσας, Β. (2005). «Λυκάων». *Εγκυκλοπαίδεια δομή* (Τόμος 17, σ. 411-412). Αθήνα: Δομή.
- Hsia, R. (1992). *Trent 1475: Stories of a Ritual Murder Trial*. New York: Yale University Press.
- Hufton, O. (2003). *Ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη (1500-1800)*. Αθήνα: ΝΕΦΕΛΗ.
- Levack, B. P. (2006). *The witch-hunt in early modern Europe*. Edinburgh: Routledge.
- Levack, B. P. (2004). *The Witchcraft Sourcebook*. New York: Routledge.
- Roper, L. (1994). *Oedipus and the Devil Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe*. London: Routledge.
- Roper, L. (2004). *Witch Craze Terror and Fantasy in Baroque Germany*. London: Yale University Press.
- Rowlands, A. (2001). «Witchcraft and Old Women in Early Modern Germany», *Past and Present*, 173 (173), 50-89.

Thlusty, A. (2004). «Drinking, Family Relations, and Authority in Early Modern Germany», *Journal of Family History*, 29 (253), 253-273.

Wiesner-Hanks, M. E. (2008). *Πρώιμη νεότερη Ευρώπη*. (Ε. Καλογιάννη, Μεταφρ.). Cambridge: Cambridge University Press.

Wilby, E. (2013). «Burchard's strigae, the Witches' Sabbath, and Shamanistic Cannibalism in Early Modern Europe», *Magic, Ritual, and Witchcraft*, 8 (1), 18-49.

Zika, C. (1997). «Cannibalism and Witchcraft in Early Modern Europe: Reading the Visual Images», *History Workshop Journal*, 44 (44), 77-105.